

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Виконав: студент II курсу, групи МТЕ-132м
Спеціальності 242 Туризм

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма Туризмознавство

КОЗЛОВ С.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник ЗАЙЦЕВА В.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економікиКафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесуСтупінь вищої освіти Другий (магістерський) рівеньОсвітньо-кваліфікаційний рівень магістрСпеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

КОЗЛОВА Сергія Олександровича

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сферікерівник роботи (проекту) ЗАЙЦЕВА В.М., к.п.н., проф.,

затвердженні наказом вищого навчального закладу від 18 жовтня 2023 року № 397

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 01.12.2023 р.3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використано нормативно-правову базу України, статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретичні аспекти розвитку історико-культурних заповідників. Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку історико-культурних заповідників. Розділ 3. Перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

5 таблиці, 5 рисунки

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ЗАЙЦЕВА В.М., проф. каф. ТГРБ	01.09.2023	02.09.2023
2	ЗАЙЦЕВА В.М., проф. каф. ТГРБ	23.09.2023	25.09.2023
3	ЗАЙЦЕВА В.М., проф. каф. ТГРБ	16.10.2023	18.10.2023
Нормо контроль	ГРЕСЬ-ЄВРЕЙНОВА С.В., доцент каф. ТГРБ	28.11-10.12.2023	

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	20.08-01.09.2023	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2023	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	01.09-01.10.2023	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2023	виконано
5	Виконання першого розділу	01.10.2023	виконано
6	Виконання другого розділу	20.10.2023	виконано
7	Виконання третього розділу	05.11.2023	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	06-09.11.2023	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	10-11.11.2023	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12-15.11.2023	виконано
11	Перевірка роботи керівником	16-20.11.2023	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	22-23.11.2023	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	16-20.11.2023	виконано
14	Подання роботи на кафедру	01.12.2023	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	15.12.2023	виконано

Студент

(підпис)

Сергій КОЗЛОВ

(ім'я та прізвище)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Валентина ЗАЙЦЕВА

(ім'я та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 89 с., 5 рис., 5 табл., 54 джерел.

Об'єкт дослідження – історико-культурні заповідники.

Мета роботи – дослідження перспектив розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Методи дослідження: діалектичний метод, метод теоретичного узагальнення, системного аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, структурний метод, статистичні методи, метод спостережень.

В першому розділі кваліфікаційної роботи висвітлено поняття та класифікація історико-культурних заповідників; розглянуто особливості управління та функціонування історико-культурних заповідників. В другому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто вплив історико-культурних заповідників на розвиток туристичної сфери України; проведено аналіз діяльності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Третій розділ кваліфікаційної роботи містить визначення перспектив розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Одержані результати кваліфікаційної роботи можуть бути використані для розробки нових туристичних продуктів для залучення іноземних відвідувачів історико-культурних заповідників. Ці рекомендації зосереджені на підвищенні конкурентоспроможності історико-культурних заповідників, зокрема Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК, КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА, ПЕРСПЕКТИВИ, ТУРИСТИЧНА СФЕРА, ПОСЛУГИ.

АНОТАЦІЯ

Козлов С. О. Перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері. – Кваліфікаційна робота.

У роботі розглянуто теоретичні аспекти розвитку історико-культурних заповідників; проаналізовано сучасний стан розвитку історико-культурних заповідників, зокрема Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника; визначено перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Ключові слова: історико-культурний заповідник, культурна спадщина, перспективи, туристична сфера, послуги.

ANNOTATION

Kozlov S. O. Prospects for the development of historical and cultural reserves in the tourism sector. – Qualifying work.

The paper examines the theoretical aspects of historical and cultural potential are considered in the work; the historical and cultural potential of the region was investigated; the ways of reviving the historical and cultural potential of the region as one of the policy directions in the field of tourism are determined.

Key words: historical and cultural reserve, cultural heritage, prospects, tourist sphere, services.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

га – гектар

грн – гривень

ГО – громадське об'єднання

ДІКЗ – державний історико-культурний заповідник

див. – дивись

ЗМІ – засоби масової інформації

ін. – інше

ІКЗ – історико-культурний заповідник

ІКС – історико-культурна сфера

км – кілометр

КП – комунальне підприємство

м. – місто

млн – мільйон

НДІПОД – Науково-дослідний інститут пам'ятко-охоронних досліджень
Міністерства культури України

ОДА – обласна державна адміністрація

ПДВ – податок на додану вартість

ПЗФ – природо-заповідний фонд

ПКМ – Постанова Кабінету Міністрів

р., рр. – рік, роки

рис. – рисунок

сmt – селище міського типу

ст. – сторіччя

табл. – таблиця

тис – тисяча

УКФ – український культурний фонд

УПУ – Указ Президента України

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

% – відсоток

COVID-19 – коронавірусна інфекція

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ	12
1.1. Поняття та класифікація історико-культурних заповідників	12
1.2. Особливості управління та функціонування історико-культурних заповідників	16
1.3. Правове регулювання створення та діяльності історико-культурних заповідників	20
Висновки до 1 розділу	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ	35
2.1. Вплив історико-культурних заповідників на розвиток туристичної сфери України	35
2.2. Аналіз діяльності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника	39
Висновки до 2 розділу	63
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ	66
3.1. Особливості діяльності історико-культурних заповідників в умовах пандемії та воєнного стану	66
3.2. Виклики, спричинені проблемами у сфері управління культурною спадщиною України	68
Висновки до 3 розділу	79
ВИСНОВКИ	80
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	83

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній Україні спостерігається суттєве зростання інтересу до історії та культури, різноманітних історико-культурних та природних пам'яток.

Особливо важливу роль у збереженні надбань минулого, в духовному розвитку нації, у розбудові її державності відіграють історико-культурні заповідники України. Вони є осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни. На просвітницько-науковому рівні мовою експонатів та пам'яток історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого та сучасні досягнення. Завдяки діяльності працівників заповідників ніколи не переривається зв'язок поколінь, наше відчуття причетності до історії.

Особливості правового режиму діяльності історико-культурних заповідників визначаються Законом України «Про охорону культурної спадщини». Розвиток таких установ потребує взаємопов'язаного вирішення історико-культурних, реставраційних, музейно-просвітницьких, містобудівних, природоохоронних, культурно-рекреаційних та інших актуальних завдань.

Дослідженням проблемних питань щодо перспектив розвитку історико-культурних заповідників займається багато вчених, праці яких висвітлено у даній роботі, серед них: О. О. Бейдик, М. В. Белікова, В. М. Зайцева, В. Ф. Кифяк, О. М. Корнієнко, С. П. Кузик, Т. В. Мазур, А. А. Терехух та ін. Але, попри велику кількість робіт, подальше вивчення даної теми, а особливо, розвиток історико-культурних заповідників в контексті війни залишається актуальним та потребує подальших наукових розробок.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження перспектив розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно вирішити ряд

наступних завдань:

- розглянути теоретичні аспекти розвитку історико-культурних заповідників;
- проаналізувати сучасний стан розвитку історико-культурних заповідників, зокрема Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника;
- визначити перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Об'єктом дослідження є історико-культурні заповідники.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Джерелами інформації для написання роботи слугували: нормативно-правова база України, статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела, власні дослідження.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань під час написання роботи було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: описовий, що передбачає узагальнення зібраного матеріалу та визначення сутності поняття історико-культурний заповідник; порівняльний – для визначення спільних та відмінних ознак використання історико-культурних заповідників в туристичній сфері; статистичний – для аналізу розвитку історико-культурних заповідників України; аналіз і синтез, що передбачає розподіл досліджуваних об'єктів на складові, властивості та об'єднання їх під час вирішення завдань; структурний та системний аналіз – для розгляду проблем розвитку історико-культурних заповідників; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в доповненні змісту теоретичних аспектів розвитку історико-культурного заповідників, а також у

визначенні перспектив використання історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що можуть бути використані для розробки нових туристичних продуктів для залучення іноземних відвідувачів історико-культурних заповідників. Ці рекомендації зосереджені на підвищенні конкурентоспроможності історико-культурних заповідників, зокрема Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Також матеріали кваліфікаційної роботи доцільно використати при викладанні дисциплін «Організація екскурсійної справи» та «Туристичні ресурси України» здобувачам вищої освіти спеціальності 242 «Туризм».

Апробація результатів дослідження. Основні результати, викладені в роботі, доповідалися на II Міжнародній науково-практичній конференції «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р.) [54].

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 82 сторінках, включаючи 5 таблиці, 5 рисунків. Перелік посилань містить 54 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ

1.1. Передумови створення історико-культурних заповідників

Поглиблений інтерес до історії, турбота про збереження історичної і культурної спадщини – одна з характерних прикмет нашого часу. В духовному житті людства дедалі більшого значення набувають музеї – скарбниці історичних і мистецьких багатств народу. Вони мають багатовікову історію, яка розпочинається збиранням цінних речей у храмах, палацах, ризницях церков і монастирів, продовжується збиранням аристократичними колами творів мистецтва і різноманітних раритетів і остаточно закріплюється організацією публічних музеїв.

Слово «музей» походить від грецького слова мусейон. В Давній Греції воно означало місце, присвячене музам, святилище, храм муз – в давньогрецькій міфології богинь-покровительниць поезії, мистецтва і наук [24].

У дореволюційний період література з музейної справи була представлена переважно путівниками й каталогами найбільших музеїв країни – Кунсткамери та ін. В Україні було також видано покажчики збірок ряду музеїв Києва, Одеси, Чернігова, Катеринослава. Деякі музеї мали свої періодичні видання. Наприклад, Одеський археологічний музей видавав «Записи Одеського суспільства історії», Волинський музей — «Труди Волинського музею», природничі музеї, які діяли при навчальних закладах і наукових товариствах, — свої збірники. Жодної праці, яка охоплювала б основи з історії й теорії музейної справи в росії до революції видано не було [16].

З перемогою Жовтня і встановленням Радянської влади, коли культурні цінності країни стали всенародним надбанням, а піклування про розвиток музеїв узяла на себе соціалістична держава, небачено зріс інтерес до теорії і

практики музейної справи. Вийшла низка праць, у яких висвітлювалася історія музейної справи, узагальнювався досвід роботи музеїв різних типів, визначалися шляхи дальшого розвитку музеєзнавства.

Важливе значення для розвитку вітчизняного музеєзнавства мало видання Науково-дослідним інститутом культури книги, в якій уперше всебічно обґрунтовано критерії для визначення першоджерел, що зберігаються в музеях, зокрема кераміки, тканин, одягу, меблів, дерев'яних, металевих та інших виробів, розроблено методикау опису їх.

Починаючи з 20-х років поживалася музеєзнавча робота в сфері створення державних заповідників.

Найперший в Україні державний заповідник історико-культурного спрямування було створено у 1921 р. на місці археологічного дослідження давньогрецького міста Ольвія.

У 1924 р. його було передано до системи Академії наук. Серед об'єктів, що стали заповідниками у 20-ті роки, – могила Т. Г. Шевченка на Чернечій горі біля Канева (1925 р). Тепер це – широко відомий у світі культурно-освітній, науково-дослідний і туристичний центр, який вивчає і популяризує надбання української національної і світової історико-культурної спадщини, творчість Кобзаря, історію Тарасової (Чернечої) гори, а також здійснює на своїй території охорону пам'яток культури від доісторичних часів до сьогодення, оберігає природно-ландшафтний комплекс Канівського Подніпров'я.

Також, до заповідників увійшли: Територія Києво-Печерської Лаври (1926 р.), замок-фортеця у Кам'янці-Подільському та монастир босих кармелітів у Бердичеві (обидва у 1928 р).

У 1929 р. статус заповідника отримали Кирилівська церква у Києві, колишній замок князів Острозьких у Старокостянтинові, садибо-парковий ансамбль «Олександрія» у Білій Церкві (1922 р.) та «Софіївка» в Умані.

З 1946 р. до заповідника також увійшли Спасо-Преображенський, Єлецько-Успенський та Троїцький собори, що в Чернігові. Існували також

заповідники у Новгород-Сіверському а також відомчі (зокрема, Садиба М. О. Максимовича у Прохорівці біля Канева) та низка заповідників місцевого значення [14].

Переслідування української національної культури у 30-ті роки (репресії, яких зазнали багато чесних, відданих справі краєзнавців, руйнування історико-культурних пам'яток і цілих комплексів), руйнації та втрати музейних цінностей у роки Другої світової війни привели до величезних, здебільшого непоправних втрат у заповідній історико-культурній справі в Україні.

У повоєнні роки відновлюється робота багатьох історико-культурних заповідників та починається створення нових. Зокрема, на місці Лютізького плацдарму, звідки почалося звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників, вже в 1945 р. будується пам'ятник-музей, що згодом доповнюється діорамою та перетворюється в історико-культурний заповідник «Поле битви за Київ».

Пізніше, з'являються такі історико-культурні заповідники як історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна могила» (1954 р.), музей-заповідник І. К. Тобілевича «Хутір Надія», та історико-архітектурний заповідник (1958 р.) у Судаку (генуезька фортеця XIV – XV ст., філія заповідника «Софійський музей»).

Також, розпочалося будівництво заповідника й на острові Хортиця – місці, пов'язаному з існуванням Запорозької Січі (1965 р.). Проте незабаром роботи по його влаштуванню були згорнуті, а ентузіастів створення заповідника звинувачені в націоналізмі.

На вимогу національно свідомої української інтелігенції в 1966 році було припинено плундрування святині українського народу – місця героїчної загибелі воїнів козацько-селянської армії у битві під Берестечком 1651 р. Тут, на місці, освяченому ще монахами Почаївської лаври, біля храма-пам'ятника, збудованого в 1910 – 1914 рр. на народні кошти, було створено музей-заповідник «Козацькі могили» (нині історико-меморіальний

заповідник «Поле Берестецької битви») [8].

У 70-ті – на початку 80-х років завдяки невтомній діяльності ентузіаста музейної справи М. І. Сікорського на музейне місто перетворюється й старовинний Переяслав-Хмельницький [9].

В історико-культурних заповідниках віддається належна шана видатним пам'яткам архітектури Львова, Кам'янця-Подільського (Старе місто), Острога, Полтави, Слав'яногорська, Херсонеса Таврійського, пам'ятним місцям, пов'язаним з життям видатного письменника М. В. Гоголя. Історико-культурний заповідник у Новгороді-Сіверському реорганізується в музей-заповідник відомої літературної пам'ятки Київської Русі «Слово о полку Ігоревім» [8].

Значні зміни в історико-заповідній справі сталися після проголошення незалежної Української держави.

Пріоритетним завданням стає охорона пам'яток, пов'язаних з часами Київської Русі, з визвольною боротьбою українського народу, козащиною, гайдамацьким рухом.

Набувають статусу Національних заповідників такі святині українського народу, як «Шевченківський заповідник» поблизу Канева, «Софія Київська», «Києво-Печерська лавра», «Хортиця», «Чигирин» – резиденція Богдана Хмельницького у роки національно-визвольної війни українського народу (з філією у Холодному Ярі – місці початку гайдамацького руху), залишки старовинного Галича (с. Кринос Івано-Франківської області), пам'ятка часів давньогрецької колонізації Північного Причорномор'я «Херсонес Таврійський».

Статус державних заповідників отримують гетьманські столиці Батурин і Глухів, центр реєстрового козацтва у Трахтемирові, місце героїчного опору іноземним загарбникам у період Галицько-Волинського князівства – фортеця Тустань.

Державними заповідниками стають видатні пам'ятки палацо-паркового мистецтва у Качанівці, Алупці та Корсунь-Шевченківському, пам'ятки

давнього Пантікапею (Керч), пам'ятки культури кримсько-татарського, караїмського, слов'янських та багатьох інших народів у Бахчисараї та його околицях.

Історико-культурним заповідником оголошуються місця на Черкащині, де народився Тарас Григорович Шевченко.

На батьківщині славетного Каменяра – Івана Франка («Нагуєвичі»), місці поховання видатних діячів української культури (Лук'янівське кладовище у Києві), місцях, пов'язаних з перебуванням декабристів, П. І. Чайковського в Кам'янці.

Відновлено заповідник на місці княжого міста Вишгорода. Створено музей заповідник українського гончарства в Опішні на Полтавщині. Велися роботи по створенню заповідників у Чернівцях, Білгороді-Дністровському, Жовкві, Ізмаїлі, Сумах [26].

Нині в Україні функціонує більше 60 історико-культурних заповідників які становлять частину культурної спадщини всього людства. Вони являються осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, що виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни.

Зберегти в сучасному надбання минулого, для майбутніх поколінь, – висока і благородна місія всіх, хто причетний до складових проблем культурного будівництва, адже історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого мовою експонатів та пам'яток.

1.2. Поняття та класифікація історико-культурних заповідників

Протягом років незалежності України було прийнято ряд нормативно-правових актів в сфері охорони культурної спадщини. На думку С. В. Сухенка основою становлення та розвитку правового забезпечення охорони культурної спадщини стали норми Конституції України, які серед інших закріпили охорону культурної спадщини законом, поклали обов'язок

забезпечення збереження історичних пам'яток та об'єктів, які становлять культурну цінність на державу, а на громадян України (іноземців, осіб без громадянства – обов'язок не заподіювати шкоду природі та культурній спадщині [43]. Однією з форм збереження об'єктів культурної спадщини є створення історико-культурних заповідників.

Історико-культурні заповідні території (далі – заповідні території) створюються як зони спеціального режиму охорони і використання історично сформованих територій міст, інших населених пунктів, ландшафтів, функціонально й планувально не відмежованих в структурі населеного пункту, з метою збереження та відновлення їх історичного вигляду [1].

Заповідні території за рішенням органів, уповноважених приймати рішення про створення заповідних територій, відповідно до закону можуть бути визнані юридичними особами, управління якими здійснюється спеціальними адміністраціями.

Управління заповідними територіями, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється відповідними органами охорони культурної спадщини або адміністраціями розташованих поблизу заповідників в межах повноважень, делегованих заповіднику відповідним органом охорони культурної спадщини [1].

В межах заповідних територій пам'ятки, їх комплекси, земельні ділянки, можуть залишатись у попередніх власників і користувачів, які забезпечують дотримання режиму, встановленого проектом організації території, положенням (статутом) щодо кожної заповідної території, охоронними договорами на пам'ятки культурної спадщини.

У разі необхідності проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню комплексів пам'яток та інших об'єктів культурної спадщини заповідних територій, згідно зі статтею 27 цього Закону можуть виділятися спеціальні кошти на фінансування охорони культурної спадщини.

У межах заповідних територій спадщини можлива забудова новими об'єктами, які регламентуються за розташуванням, прийомами організації, висотою, довжиною фасадів, масштабом, характером членувань, пластичним і кольоровим вирішенням, функціональним використанням та вимогами збереження традиційного характеру середовища з дозволу відповідних органів охорони культурної та за погодженими з ними проектами [28].

Національне законодавство України визначає історико-культурний заповідник як комплекс або ансамбль пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами, і який може бути оголошений історико-культурним заповідником державного або місцевого значення [1].

С. Тур не розділяє історико-культурні заповідники за формою підпорядкування. Використовуючи термін «заповідники культурної спадщини» він під цим терміном поєднує історико-культурні, історико-археологічні, історико-архітектурні, історико-меморіальні, еколого-історико-культурні заповідники та заповідники-музеї [45].

К. Гевель у своїй статті «Проблеми державного управління історико-культурними заповідниками», зазначає, що державні органи влади не завжди мають оперативну інформацію про те у якому стані перебувають об'єкти культурної спадщини, про необхідність відновлювальних, реставраційних робіт тощо [13]. Це ускладнює оперативне вирішення питань, пов'язаних з їх діяльністю. Тому у цій ситуації доцільно розрізняти заповідники в залежності від їх підпорядкування та значення.

За типами об'єкти культурної спадщини поділяються на [13]:

– споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення

про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

- комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;

- визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на [30]:

- археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

- історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

- об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

- об'єкти архітектури та містобудування – окремі архітектурні

споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій або авторів;

- природно-архітектурні комплекси (ансамблі), історичні центри, вулиці, квартали, площі, залишки давнього розпланування та забудови, що є носієм певних містобудівних ідей;

- об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

- ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

- об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Історико-культурні заповідники поділяються на історико-культурні заповідники державного та місцевого значення.

Так історико-культурним заповідником державного значення оголошується комплекс/ансамбль пам'яток, що має особливу культурну, історичну і наукову цінність, мав значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, безпосередньо пов'язаний з видатними історичними подіями.

На відміну від нього історико-культурним заповідником місцевого значення оголошується комплекс/ансамбль пам'яток, що відображає характерні особливості історії, культури, архітектури чи містобудування окремого регіону або населеного пункту [1].

1.3. Правове регулювання створення та діяльності історико-культурних заповідників

Законом України «Про охорону культурної спадщини» передбачено,

що для оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником має бути створено ініціативну групу (фізичні та/або юридичні особи), яка має підготувати та подати клопотання про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником.

У клопотанні, з урахуванням культурної, історичної та наукової цінності комплексу/ансамблю пам'яток чи окремої території обґрунтовується необхідність їх оголошення, відповідно, історико-культурним заповідником.

Готове клопотання надається органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласній, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям чи відповідному виконавчому органу сільської, селищної, міської ради за місцезнаходженням відповідних комплексу/ансамблю пам'яток або території.

Законодавством для розгляду клопотання встановлюється місячний строк з дня його отримання, за результатом якого надає висновок про доцільність оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником разом з необхідними документами відповідному органу (в залежності від того порушується питання про створення історико-культурного заповідника державного чи місцевого значення) [1].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 6 липня 2011 р. № 727 «Про затвердження переліку документів, необхідних для прийняття рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником або території історико-культурною заповідною територією» (ПКМ «Про затвердження переліку документів, необхідних для прийняття рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником або території історико-культурною заповідною територією», 2011) до клопотання додаються наступні документи:

– довідка про історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність комплексу/ансамблю пам'яток; облікова документація на комплекс/ансамбль пам'яток, окремі пам'ятки, що входять у комплекс/ансамбль пам'яток, а саме

облікова картка, паспорт, коротка історична довідка, акт технічного стану, складений (поновлений) не раніше ніж за рік до дня подання клопотання, довідка про майнову цінність об'єкта;

- альбом фотофіксації, що характеризує комплекс (ансамбль) пам'яток у цілому, його територію та середовище, окремі пам'ятки, виготовлений не раніше ніж за рік до дня подання клопотання; опис культурних цінностей і предметів, які належать до комплексу/ансамблю пам'яток, що розташовуються на його території чи пов'язані з ним, і становлять історичну, наукову чи художню цінність (у разі наявності);

- викопіювання з генерального плану або іншої містобудівної документації населеного пункту, копія плану земельної ділянки з нанесенням на ній схеми розміщення історико-культурного заповідника із зазначенням його загальної площі, меж території, проєктованих зон його охорони, меж територій окремих пам'яток, затверджених чи проєктованих їх зон охорони (має бути витриманий у масштабі 1:5000, 1:2000);

- соціально-економічне обґрунтування необхідності утворення заповідника з результатами проведеного аналізу стану туристичних ресурсів та інфраструктури, перспектив розвитку туризму, розрахунком інтенсивності туристичного потоку та інших показників, необхідних для організації туристично-екскурсійної діяльності;

- фінансово-економічне обґрунтування з розрахунком необхідних матеріальних і фінансових витрат на відповідний рік на утримання історико-культурного заповідника, створення матеріально-технічної бази, заробітну плату працівників адміністрації історико-культурного заповідника, оплату комунальних послуг та джерела покриття;

- проект плану організації території історико-культурного заповідника; проект положення про історико-культурний заповідник;

- проект положення про адміністрацію історико-культурного заповідника (ПКМ «Про затвердження переліку документів, необхідних для

прийняття рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником або території історико-культурною заповідною територією», 2011).

Рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником державного значення приймає Кабінет Міністрів України, а місцевого – відповідно Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласна, Київська і Севастопольська міські ради.

Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2001 р. № 546 було утворено Державний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили», історико-культурний заповідник державного значення, який було віднесено до сфери управління Українського інституту національної пам'яті (ПКМ «Про створення Державного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», 2001).

Основним документом, який регулює діяльність заповідників є Положення про історико-культурний заповідник, яке затверджується органом, до сфери управління якого він віднесений при прийнятті рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником.

Цей внутрішній нормативний документ встановлює офіційну назву заповідника, юридичну адресу, форму, власності, підпорядкування, здійснення методичного керівництва роботою заповідника, основні завдання та функції, а також управління заповідником (адміністрування) тощо [1].

З метою забезпечення дотримання режиму історико-культурного заповідника, визначеного положенням про нього, орган, до сфери управління якого належить заповідник, утворює адміністрацію історико-культурного заповідника, яка здійснює культурно-освітню, науково-дослідну діяльність у сфері охорони культурної спадщини та музейній справі, а також туристичну діяльність [1].

За своєю організаційною формою адміністрація заповідника є юридичною особою, яка має самостійний баланс, відповідні рахунки в

органах Казначейства, печатку та бланк із своїм найменуванням. Натомість адміністрація не може бути засновником підприємств, господарських товариств, кооперативів, інших юридичних осіб і є неприбутковою організацією.

Відповідно до Типового положення про адміністрацію історико-культурного заповідника основними завданнями адміністрації є:

- забезпечення дотримання режиму історико-культурного заповідника (режим утримання заповідників передбачає повну (музеї-заповідники) або часткову (заповідні території) заборону виробничої діяльності на цих територіях і вилучення їх із сільськогосподарського землекористування (Енциклопедія історії України, 2003);

- здійснення заходів щодо охорони і збереження об'єктів історико-культурного заповідника, збереження і відтворення традиційного характеру його середовища;

- провадження культурно-освітньої, науково-дослідної діяльності у сфері охорони культурної спадщини та музейної справи, а також туристичної діяльності.

Відповідно до покладених на неї завдань адміністрація історико-культурного заповідника проводить роботу з виявлення, фіксації, класифікації, складення облікових документів на об'єкти культурної спадщини, а також готує документи для їх державної реєстрації.

Здійснює підготовку проектів охоронних договорів на об'єкти культурної спадщини, що входять до складу історико-культурного заповідника та розробляє науково обґрунтовані пропозиції щодо встановлення режиму збереження і порядку використання об'єктів історико-культурного заповідника, забезпечує їх утримання, захист та належне використання.

У випадках пошкодження, руйнування (виникнення загрози пошкодження, руйнування) об'єктів історико-культурного заповідника

інформує відповідний орган охорони культурної спадщини.

Під час проведення робіт з дослідження, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосування та музеєфікації об'єктів історико-культурного заповідника, а також інших робіт на території історико-культурного заповідника і в зонах його охорони здійснює науково-методичне керівництво вказаними роботами.

Адміністрація історико-культурного заповідника подає відповідному органу охорони культурної спадщини висновки щодо можливості розміщення реклами на території історико-культурного заповідника та в зонах його охорони.

Не менш важливим завданням адміністрації заповідника є діяльність щодо запобігання і припинення порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини, а також до усунення негативних наслідків і відшкодування шкоди, завданої такими порушеннями.

За умови проведення робіт з реставрації та ремонту об'єктів історико-культурного заповідника та іншого майна адміністрація заповідника виступає замовником послуг.

Крім того адміністрація:

- проводить роботу з комплектації та ведення обліку музейних зібрань в установленому законодавством порядку, експозиційну роботу, інформаційно-видавничу діяльність з популяризації заповідної справи, висвітлення проблем охорони об'єктів культурної спадщини;
- організовує та координує проведення наукових досліджень в історико-культурному заповіднику із залученням (у разі потреби) на договірній основі інших організацій;
- формує музейний, бібліотечний та архівний фонди;
- здійснює міжнародне співробітництво, укладає угоди з іноземними фізичними та юридичними особами згідно із законодавством;
- організовує роботу з підготовки та підвищення кваліфікації

працівників заповідника;

- вживає заходів до розвитку інфраструктури екскурсійного і рекреаційного обслуговування на території історико-культурного заповідника, надає платні послуги, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України; здійснює інші заходи щодо охорони та збереження об'єктів історико-культурного заповідника (ПКМ «Про затвердження Типового положення про адміністрацію історико-культурного заповідника», 2013).

Здійснюючи зазначені завдання адміністрації історико-культурних заповідників реалізовуватимуть ще одну функцію, про яку веде мову І. Ігнатченко у статті «Засади публічного адміністрування у сфері культурної безпеки України як складники адміністративно-правового регулювання», а саме про реалізацію та захист культурних прав громадян, зокрема вона розкриває важливість діяльності «різноманітних культурних інститутів із надання культурних послуг населенню і реалізації культурних прав громадян» [15].

Для ефективної реалізації завдань і виконання поставлених функцій адміністрація історико-культурного заповідника наділена рядом прав, а саме:

- може провадити некомерційну господарську діяльність, яка відповідає меті її утворення;
- на договірній основі може залучати в установленому порядку юридичних і фізичних осіб для виконання покладених на неї завдань;
- має право подавати органам, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник, пропозиції щодо обсягів фінансування, необхідного для провадження своєї діяльності та розвитку історико-культурного заповідника;
- у разі потреби може утворювати комісії та експертні групи, проводити конкурси, конференції, скликати наради для виконання покладених на неї завдань;

- може здійснювати в установленому порядку обмін виставками із закладами культури і науки іноземних держав, надавати експонати для проведення виставок, у тому числі за кордоном; має право використовувати в установленому порядку символіку історико-культурного заповідника, зображення його об'єктів, репродукції архітектурно-мистецьких, художніх та інших культурних цінностей, що зберігаються в його колекціях, зібраннях, фондах, а також надавати право іншим юридичним і фізичним особам використовувати зазначені зображення відповідно до законодавства;

- може організовувати та проводити екскурсії на території та об'єктах історико-культурного заповідника;

- має право передавати в установленому законом порядку в користування нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення) та інше окреме індивідуально визначене майно за погодженням з органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник;

- правомочна набувати в установленому законодавством порядку необхідне для провадження своєї діяльності нерухоме та рухоме майно, укладати договори, бути позивачем та відповідачем у суді; має право утворювати археологічні експедиції (у разі наявності в штаті археолога, кваліфікація якого підтверджується відповідним документом);

- забезпечувати охорону об'єктів і території історико-культурного заповідника.

Крім зазначеного для розгляду питань щодо охорони об'єктів історико-культурного заповідника, проведення науково-дослідної, науково-методичної роботи адміністрація заповідника може утворювати дорадчі органи у складі наукових працівників, провідних спеціалістів інших наукових і творчих установ та організацій, представників громадськості.

Склад дорадчих органів затверджується керівником адміністрації заповідника за погодженням з органом, до сфери управління якого він належить (ПКМ «Про затвердження Типового положення про адміністрацію

історико-культурного заповідника», 2013).

До складу адміністрації заповідника входять апарат управління, наукові, реставраційні, музейно-експозиційні, господарські, технічні, туристично-екскурсійні підрозділи та служба охорони.

Очолює адміністрацію заповідника керівник, який призначається на посаду та звільняється з посади органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник, за погодженням з головою відповідної місцевої держадміністрації.

Порядок проведення конкурсу та вимоги до кандидатів на посаду керівника адміністрації історико-культурного заповідника визначається Законом України «Про культуру», зокрема ст. 21.1 встановлено, що керівником державного чи комунального закладу культури може бути особа, яка має вищу освіту, стаж роботи у сфері культури не менше трьох років, володіє державною мовою та здатна за своїми діловими і моральними якостями, освітнім і професійним рівнем виконувати відповідні посадові обов'язки.

При отриманні заповідником статусу «національний» вимоги для керівника історико-культурного заповідника дещо змінюються: так ним може бути особа, яка має вищу освіту, стаж роботи у сфері культури не менше трьох років, володіє державною мовою, має досвід роботи на керівних посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності не менше трьох років та здатна за своїми діловими і моральними якостями, освітнім і професійним рівнем виконувати відповідні посадові обов'язки [1].

Крім вимог до кандидата на посаду керівника заповідника законом встановлено ряд обмежень. Так не може бути призначена на посаду керівника історико-культурного заповідника особа, яка: за рішенням суду визнана недієздатною або її дієздатність обмежена; має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку, або на яку протягом

останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією; є близькою особою або членом сім'ї керівників органу, що відповідно до статутних документів здійснює управління державним чи комунальним закладом культури, а саме центрального органу виконавчої влади, органу влади Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування [3].

На керівника історико-культурного заповідника покладаються наступні функції:

- здійснення керівництва діяльністю адміністрації заповідника;
- здійснення контролю за додержанням установленого на території історико-культурного заповідника режиму збереження і використання його об'єктів;
- затвердження положення про структурні підрозділи заповідника;
- визначення функціональних обов'язків заступників керівника адміністрації заповідника, керівників структурних підрозділів та працівників;
- призначення на посаду і звільнення з посади керівників структурних підрозділів адміністрації заповідника, прийом на роботу та звільнення з роботи інших працівників заповідника; видання наказів в межах повноважень, організація і контроль за їх виконанням;
- розпорядження коштами в межах затвердженого органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник, кошторису витрат на утримання адміністрації заповідника та майном, переданим адміністрації заповідника в оперативне управління; за погодженням з органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник, та Мінікультури, призначення на посаду і звільнення з посади заступників керівника адміністрації заповідника, головного зберігача фондів історико-культурного заповідника; визначення структури і штатного розпису адміністрації заповідника в межах фонду оплати праці, який затверджується

органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник.

Рішення про припинення діяльності адміністрації шляхом її ліквідації або реорганізації (злиття, приєднання, поділ, перетворення) відповідно до закону приймається згідно з рішенням органу, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник (ПКМ «Про затвердження Типового положення про адміністрацію історико-культурного заповідника», 2013).

Управління історико-культурним заповідником здійснюється спеціальною адміністрацією – культурно-освітньою та науково-дослідною установою, до складу якої входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського та іншого обслуговування.

Ділянки землі та водного простору в межах історико-культурного заповідника з усіма природними ресурсами в установленому законом порядку повністю вилучаються з господарського використання та з приватної власності і надаються заповіднику у постійне безоплатне користуванням.

Земельні ділянки в межах території історико-культурного заповідника не підлягають вилученню з державної або комунальної власності на користь третіх осіб, а також приватизації.

На території історико-культурного заповідника та в зоні його охорони забороняється діяльність, що суперечить проекту організації території, цілям і завданням, передбаченим положенням (статутом) про заповідник, та яка шкідливо впливає або може вплинути на додержання режиму використання цих територій, у тому числі [4]:

– будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю заповідників, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування;

– діяльність, що тягне за собою забруднення навколишнього середовища, у тому числі візуальне й акустичне, порушення схоронності земельного фонду, гідрологічного режиму території, інші деструктивні процеси в ландшафтах;

– організація масових і видовищних заходів без узгодження з адміністрацією заповідника, розведення багать поза межами встановлених для цього місць;

– полювання, промислова заготівля рослинної сировини, вирубка лісу за винятком санітарної і ландшафтної.

Історико-культурний заповідник, що має в оперативному управлінні комплекси (об'єкти) культурної і природної спадщини, розташовані поза визначеними межами його території, забезпечує охорону історичного і природного середовища в межах територій пам'яток та їхніх зон охорони.

Спеціально уповноваженими органами у сфері охорони культурної спадщини адміністрації історико-культурного заповідника можуть бути делеговані такі повноваження [21]:

1) здійснення державного контролю за дотриманням заповідного режиму на території історико-культурного заповідника, в його зонах охорони, а також контролю за дотриманням режимів використання об'єктів заповідника, розташованих поза його межами;

2) забезпечення виготовлення, складання і передачі центральному органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини наукової документації з описами та фіксацією об'єктів культурної спадщини, що перебувають на балансі історико-культурного заповідника;

3) укладення охоронних договорів на пам'ятки, що перебувають на балансі заповідника і є об'єктами оренди;

4) здійснення нагляду за виконанням робіт з дослідження, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосування й музеєфікації пам'яток та інших робіт на пам'ятках історико-культурного заповідника, його території

та в його зонах охорони;

5) забезпечення в установленому законодавством порядку виготовлення, встановлення та утримання охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках історико-культурного заповідника та в межах його територій;

6) інформування відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини про пошкодження, руйнування, загрозу або можливу загрозу пошкодження, руйнування пам'яток, що знаходяться на території історико-культурного заповідника;

7) погодження розміщення реклами на території історико-культурного заповідника та в його зонах охорони;

8) заборона будь-якої діяльності юридичних або фізичних осіб, яка створює загрозу об'єктам історико-культурного заповідника або порушує законодавство у сфері охорони культурної спадщини;

9) організація відповідних охоронних заходів щодо пам'яток, що перебувають на балансі історико-культурного заповідника, їх територій у разі виникнення загрози їх пошкодження або руйнування внаслідок дії природних факторів чи проведення будь-яких робіт;

10) видання обов'язкових для виконання приписів з метою усунення порушень, виявлених у межах території історико-культурного заповідника та його зон охорони;

11) підготовка пропозицій до програм соціально-економічного розвитку відповідної території і та їх подання на розгляд відповідному органу виконавчої влади;

12) здійснення інших повноважень відповідно до закону.

У разі необхідності відповідним органом охорони культурної спадщини адміністрації історико-культурного заповідника може бути делеговано здійснення цих та інших повноважень в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці [31].

Спеціально уповноваженими органами у галузі охорони

навколишнього природного середовища адміністрації історико-культурного заповідника можуть бути делеговані окремі функції контролю за додержанням режиму охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, які входять до складу заповідника.

Висновки до 1 розділу

Нині в Україні функціонує більше 60 історико-культурних заповідників які становлять частину культурної спадщини всього людства. Вони являються осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, що виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни.

Історико-культурні заповідні території (далі – заповідні території) створюються як зони спеціального режиму охорони і використання історично сформованих територій міст, інших населених пунктів, ландшафтів, функціонально й планувально не відмежованих в структурі населеного пункту, з метою збереження та відновлення їх історичного вигляду.

Управління заповідними територіями, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється відповідними органами охорони культурної спадщини або адміністраціями розташованих поблизу заповідників в межах повноважень, делегованих заповіднику відповідним органом охорони культурної спадщини.

Національне законодавство України визначає історико-культурний заповідник як комплекс або ансамбль пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами, і який може бути оголошений історико-культурним заповідником державного або місцевого значення (ЗУ «Про охорону культурної спадщини», 2000).

Основним документом, який регулює діяльність заповідників є

Положення про історико-культурний заповідник, яке затверджується органом, до сфери управління якого він віднесений при прийнятті рішення про оголошення комплексу/ансамблю пам'яток історико-культурним заповідником. Цей внутрішній нормативний документ встановлює офіційну назву заповідника, юридичну адресу, форму, власності, підпорядкування, здійснення методичного керівництва роботою заповідника, основні завдання та функції, а також управління заповідником (адміністрування) тощо.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ

2.1. Вплив історико-культурних заповідників на розвиток туристичної сфери України

Історико-культурні об'єкти всесвітньої спадщини є важливим орієнтиром для нашого світу. Вони символізують свідомість держав і народів, про значення цих місць і відображають їх прихильність до колективної власності і передачі цієї спадщини майбутнім поколінням. Нині відбувається активна інтеграція України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення культурної спадщини з метою виваженого її використання і комплексного збереження – стратегічне, державної ваги гуманістичне і науково-практичне завдання. Захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України. Отже, тема дослідження є особливо актуальною на даний час [34].

За роки незалежності кількість історико-культурних заповідників в Україні збільшилась удвічі, порівняно з радянською добою.

На момент повномасштабного російського вторгнення їх функціонувало 64.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1023-р «Про передачу цілісних майнових комплексів історико-культурних заповідників до сфери управління Міністерства культури України» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 9.06.2011 р. № 552-р «Про передачу цілісного майнового комплексу Національного заповідника «Софія Київська», одинадцять заповідників, що перебували у підпорядкуванні Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства було передано у відання Мінкультури: Національний заповідник «Глухів», Національний заповідник «Замки Тернопілля»,

Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві, Державний історико-культурний заповідник у м. Белзі, Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, Державний історико-архітектурний заповідник у м. Бережанах, Державний історико-архітектурний заповідник «Стара Умань», Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» та Національний заповідник «Софія Київська».

Національні історико-меморіальні заповідники «Бабин Яр» та «Биківнянські могили», які перебували до цього часу у сфері управління Українського інституту національної пам'яті також включені до сфери Мінкультури згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2011 р. № 133-р «Про віднесення національних заповідників до сфери управління Міністерства культури України». Відтак управління історико-культурними заповідниками здійснюють: Мінкультури (25 заповідників та Музей-заповідник українського гончарства в смт Опішне), місцеві органи державної влади та інші організації (38 заповідників).

24 історико-культурних заповідника мають статус національних і фінансуються з Державного бюджету України (Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Національний заповідник «Хортиця», Національний заповідник «Глухів» та інші).

Загальна кількість співробітників, що працювали в історико-культурних заповідниках України, які підпорядковані Мінкультури становить близько 3400 чоловік.

Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами та Києво-Печерська лавра (Національний заповідник «Софія Київська» та Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник) – у 1990

р. включено до Списку всесвітньої культурної спадщини UNESCO. Також до цього списку у 2013 р. включено Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н.е. – XIV ст. н.е. (Руїни античного міста Херсонес, IV ст. до н.е. – XII ст. н.е. (1989 р.) (Національний заповідник «Херсонес Таврійський»). Ці заповідники є своєрідною культурною скарбницею держави.

До Попереднього списку всесвітньої спадщини UNESCO внесені об'єкти та комплекси пам'яток, що входять до складу заповідників:

1. Історичний центр м. Чернігів IX – XIII ст. (1989 р.) (Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»).
2. Археологічний комплекс «Кам'яна могила» (2006 р.) (Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила»).
3. Комплекс пам'яток Судацької фортеці VI – XVI ст. (2007 р.) (Національний заповідник «Софія Київська»).
4. Кирилівська та Андріївська церкви (2009 р.) – як розширення номінації (Національний заповідник «Софія Київська»).
5. «Могила Тараса Шевченка» та Канівський історико-природний музей-заповідник (1989 р.) (Шевченківський національний заповідник у м. Каневі).

За останні роки в історико-культурних заповідниках активізувалася науково-дослідна, виставкова, видавнича діяльність. Ці заклади постійно вишукують можливість залучити додаткові (позабюджетні) кошти для фінансування своєї діяльності, розширяють надання платних послуг.

Але, на жаль, в організації роботи історико-культурних заповідників нагромадилося чимало недоліків: вкрай обмежене фінансування заповідників, аварійний стан музейних приміщень, проблема фондосховищ, недостатній рівень інформатизації, нестача технічного, комп'ютерного забезпечення.

Серед цих питань досить гостро стоїть проблема паспортизації

пам'яток та об'єктів культурної спадщини. Облікова документація лише в деяких заповідниках (Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, НІМЗ «Поле Берестецької битви», НІКЗ «Чигирин», Шевченківський національний заповідник, НІКЗ «Гетьманська столиця», НІКЗ «Качанівка», НІАЗ «Кам'яна могила», ДІКЗ у м. Белзі та НІЕЗ «Переяслав») розроблена на всі об'єкти. Об'єкти, що входять до складу решти заповідників паспортизовані частково. У таких заповідниках як НЗ «Давній Галич», ДІАЗ «Стара Умань», НІКЗ «Кам'янець» не паспортизованими залишаються близько 50% пам'яток. У НІМЗ «Бабин Яр» жоден об'єкт, що входить до складу заповідника, не має облікової документації. Актуальною проблемою залишається відсутність науково-проектної документації.

Для 8 заповідників підпорядкованих Мінкультури розроблено і затверджено генеральні плани (плани організації територій): Національний історико-архітектурний заповідник «Чернігів стародавній» (Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури України (НДІПОД), 2008 р.), Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (НДІПОД, 2011 р.), Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила» (НДІПОД, 2011 р.), Національний заповідник «Херсонес Таврійський» (НДІПОД, 2011 р.), Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр» (Всеукраїнський науково-методичний та дослідно-інформаційний центр архітектурної спадщини, 2012 р.), Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (НДІПОД, 2012 р.), Шевченківський національний заповідник у м. Каневі (НДІПОД, 2013 р.), Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (НДІ містобудування, 2013 р.). Також у 2012 р. співробітниками НДІПОД та НЗ «Софія Київська» була розроблена концепція Плану організації території заповідника (погоджена Департаментом культурної спадщини та культурних цінностей Міністерства культури України 17.06.2013 р.).

Таким чином, на сьогодні із 25 історико-культурних заповідників та музею-заповідника українського гончарства в смт Опішне, підпорядкованих Мінкультури, Плани організації територій розроблено і затверджено відповідними наказами для 8 заповідників.

В стадії коригування і погодження перебуває науково-проектна документація Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», і для 16 заповідників така науково-проектна документація не розроблялася взагалі, або є застарілою і потребує коригування у відповідності до чинного законодавства України.

Необхідно зазначити, що саме історико-культурні заповідники мають велике перспективне значення для розвитку туризму в Україні.

Розвиток цієї галузі може стати і джерелом коштів для збереження історико-культурної спадщини нашої держави.

Ефективна робота історико-культурних заповідників можлива тільки за умови створення стратегічних довгострокових програм, що є втіленням політики держави в сфері охорони культурної спадщини. Робота історико-культурних заповідників системи Мінкультури забезпечується в цілому задовільно.

Незважаючи на значне недофінансування, здійснюються найнеобхідніші ремонтно-реставраційні роботи, останнім часом для цього активно залучаються кошти державної субвенції.

2.2. Аналіз діяльності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник розташований у мальовничому місці – на острові Коцюбинського та інших острівцях, оточених водами річки Рось міста Корсунь-Шевченківський.

До складу Корсунь-Шевченківського історико-культурного заповідника входять:

- Історичний музей.
- Художня галерея.
- Ландшафтний парк.
- Палацовий ансамбль.
- Башта-бельведер.
- Музей історії Корсунь-Шевченківської битви.
- Літературно-меморіальний музей Івана Нечуя-Левицького (селище Стеблів).
- Меморіальний музей Кирила Стеценка (село Квітки).

Заповідник створений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про державний історико-культурний заповідник у м. Корсуні-Шевченківському» від 8 лютого 1994 р., № 79, на базі реорганізованого Музею історії Корсунь-Шевченківської битви. Указом Президента України «Про надання статусу національного деяким закладам культури» від 14 травня 2008 р., № 437/2008, Заповіднику (до складу якого входить музей історії Корсунь-Шевченківської битви) надано статус «Національний».

В оперативному управлінні Заповідника перебуває 51 об'єкт майна спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст Черкаської області, з них – 28 об'єктів культурної спадщини, у т.ч. 6 – національних.

Заповідник має земельні ділянки площею понад 103 га, на які є Державні акти на право постійного користування і котрі занесені до Державного земельного кадастру. Найбільшими земельними ділянками є парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва XVIII – XIX ст. «Корсунь-Шевченківський парк» і городище XI – XIII ст., які віднесені до національних пам'яток.

Заповідник об'єднує 5 музейних установ (музей історії Корсунь-Шевченківської битви, історичний музей, художня галерея у м. Корсуні-Шевченківському, літературно-меморіальний музей І. С. Нечуя-Левицького в смт Стебліві, меморіальний музей К. Г. Стеценка в с. Квітках).

На державному обліку перебуває понад 67 тис одиниць збереження музейних колекцій державної частини Музейного фонду України.

Заповідник має наукову бібліотеку, фонд якої налічує майже 22 тис одиниць.

Найпотужнішим інформаційним ресурсом з пропаганди діяльності Заповідника є Інтернет. Так, за соціологічними опитуваннями 2022 р., інформацію про Заповідник з Інтернету отримало 42% респондентів. Сторінка Заповідника в соціальній мережі Фейсбук має понад 1,7 тис друзів. Перегляд окремих роликів Заповідника становить 9 тис осіб. Сторінка в соціальній мережі Інстаграм має майже 400 друзів. У рамках гранту УКФ 2020 р. створений новий офіційний сайт Заповідника.

За проведеними соціологічними опитуваннями, екскурсіями обслуговуються 40,3% відвідувачів. Серед індивідуальних відвідувачів – 23% дорослих, з них мають вищу освіту понад 50%; спеціальну категорію становлять дослідники й науковці.

Найбільш відвідуваним є музей історії Корсунь-Шевченківської битви: за обліковою картою відвідувачів – 69,5% дорослих, 30,5% дітей. Відвідувачам Заповідника пропонуються різні види музейного продукту, зокрема, експозиції, екскурсії, у т.ч. подієві, лекції, освітні заходи, друкована й сувенірна продукція.

Найвагомішим сегментом доходу є вхідна плата й екскурсійне обслуговування.

Аналіз фінансування представлено історико-культурного заповіднику представлено в таблиці 2.1.

Відсоток суми власних надходжень від бюджетних надходжень за останні три роки в середньому становить 5,17%. Для порівняння: відсоток власних надходжень п'ятірки провідних українських музеїв коливається від 1,22% до 5,11%.

Фінансовий аналіз Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника за 2019 – 2020 рр. представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.1 – Фінансування Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника

Рік	Фінансування з обласного бюджету (тис грн)	Власні надходження (тис грн)
2018	5346,050	258,500
2019	6139,100	358,200
2020	6601,676	737,800 (без коштів гранту – 318,5)

Фінансовий аналіз проведено на основі звітностей підприємств та організацій, що опубліковані Державною податковою службою України на порталі відкритих даних.

Таблиця 2.2 – Горизонтальний аналіз активів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр., грн

Показник	2019 р.	2020 р.	Абс. приріст, +,–	Відн. приріст, %
Основні засоби	25902692	26136768	234076	0,9
Нефінансові активи	26038887	26883810	844923	3,25
Фінансові активи	160637	192734	32097	19,98
Активи	26199524	27076544	877020	3,35

Спостерігається посилення господарського потенціалу, на що вказує збільшення суми активів на 3,35%. Тобто у організації збільшується обсяг наявного у розпорядженні майна.

Той факт, що доходи зростають більш швидко, ніж активи, вказує на підвищення ефективності управління обмеженим обсягом доступних ресурсів.

За результатами аналізу даних виявлено збільшення суми балансу зумовлене зростанням як фінансових (+19,98%), так і нефінансових активів (+3,25%), а також збільшується сума наявних джерел фінансування для залучення активів, що зумовлено зростанням власного капіталу (+3,35%).

Аналіз пасивів (джерел фінансування активів) Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр. представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Горизонтальний аналіз пасивів (джерел фінансування активів) Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр., грн

Показник	2019 р.	2020 р.	Абс. приріст, +,–	Відн. приріст, %
Внесений капітал	25902692	26136768	234076	0,9
Власний капітал	26199524	27076544	877020	3,35
Зобов'язання	0	0	0	0
Баланс	26199524	27076544	877020	3,35

Факт зростання суми власного капіталу вказує на підвищення рівня благополуччя організації.

Показники стійкості та платоспроможності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр. представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Показники стійкості та платоспроможності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр., грн

Показник	2019 р.	2020 р.	Абс. приріст, +,-	Відн. приріст, %
Фінансова автономія	1	1	0	0
Поточна ліквідність	1	1	0	0

Значення поточної ліквідності знаходиться нижче нормативної межі (1,5), що може вказувати на імовірність втрати платоспроможності у найближчій перспективі.

Динаміку фінансових результатів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр. представлено на рисунку 2.1.

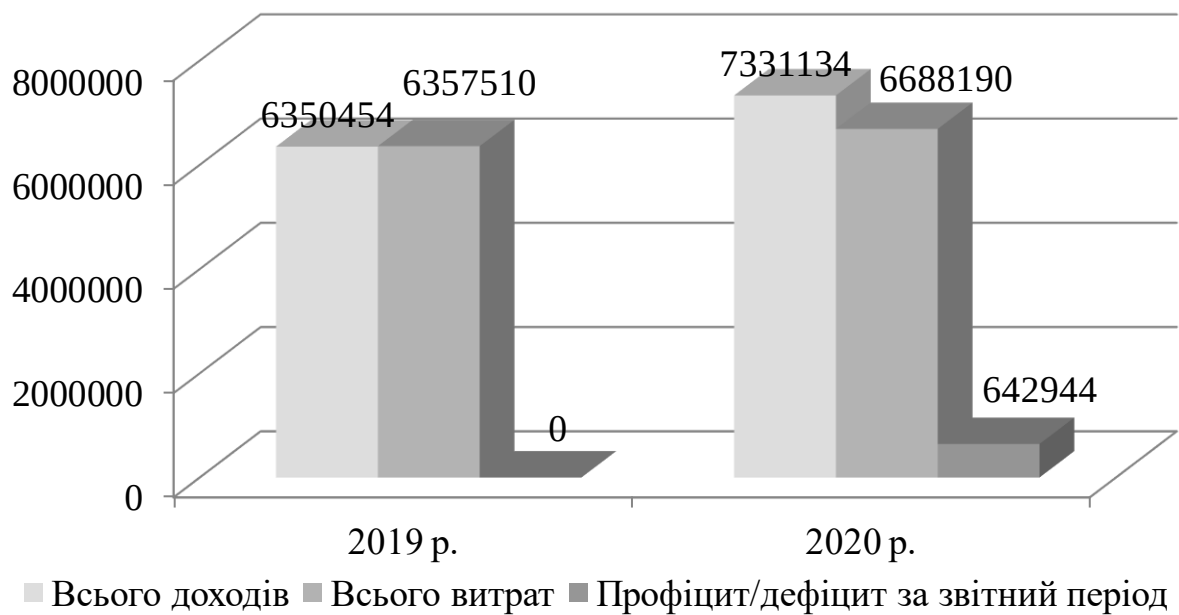

Рис. 2.1 – Динаміка фінансових результатів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр., грн

Аналіз фінансових результатів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр. виявив збільшення доходу на 15,44%, що вказує на високу конкурентоспроможність в динамічному середовищі.

Сума чистого результату організації є додатною (642944 грн у 2020 році), що може вказувати на продуману бізнес-модель.

Хоча для кращого розуміння здатності менеджменту досягати поставлених цілей слід розглянути показники рентабельності.

Співставлення рентабельності активів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника за 2020 рр. представлено на рисунку 2.2.

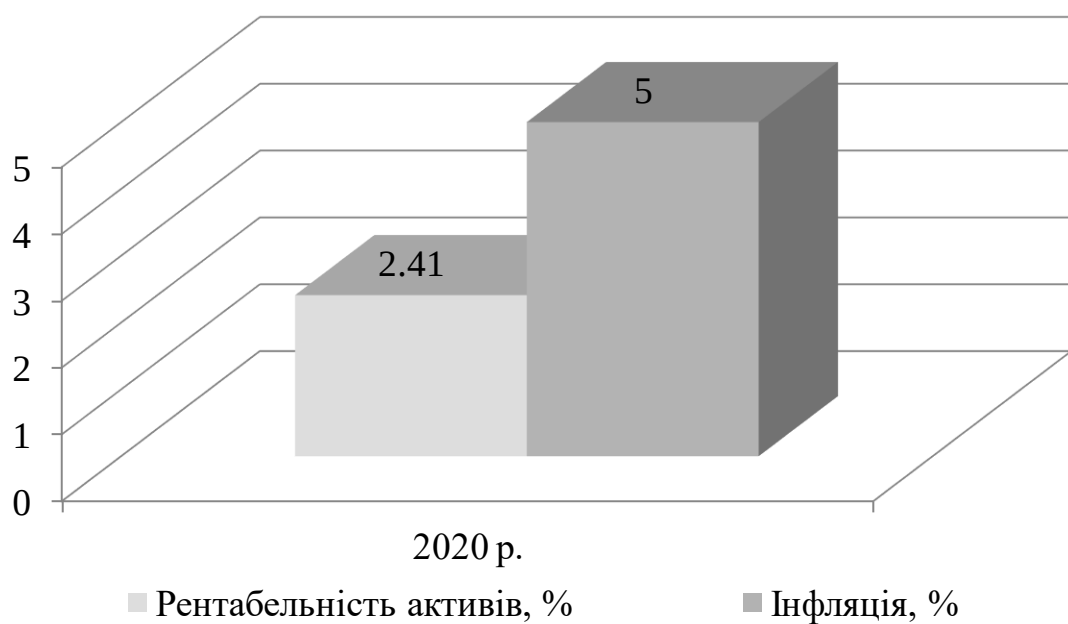

Рис. 2.2 – Співставлення рентабельності активів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2020 рр., %

Рентабельність активів у 2020 р. нижча інфляції, що свідчить про реальне знецінення вартості наявних у компанії активів.

Співставлення рентабельності власного капіталу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника за 2020 рр.

представлено на рисунку 2.3.

Для визначення привабливості компанії як об'єкту інвестування доцільно співставити рентабельність власного капіталу та рентабельність альтернативних напрямків вкладення капіталу власниками.

Для простоти розрахунку використовуються дані Національного банку України щодо середньої доходності депозитів за 2020 р.

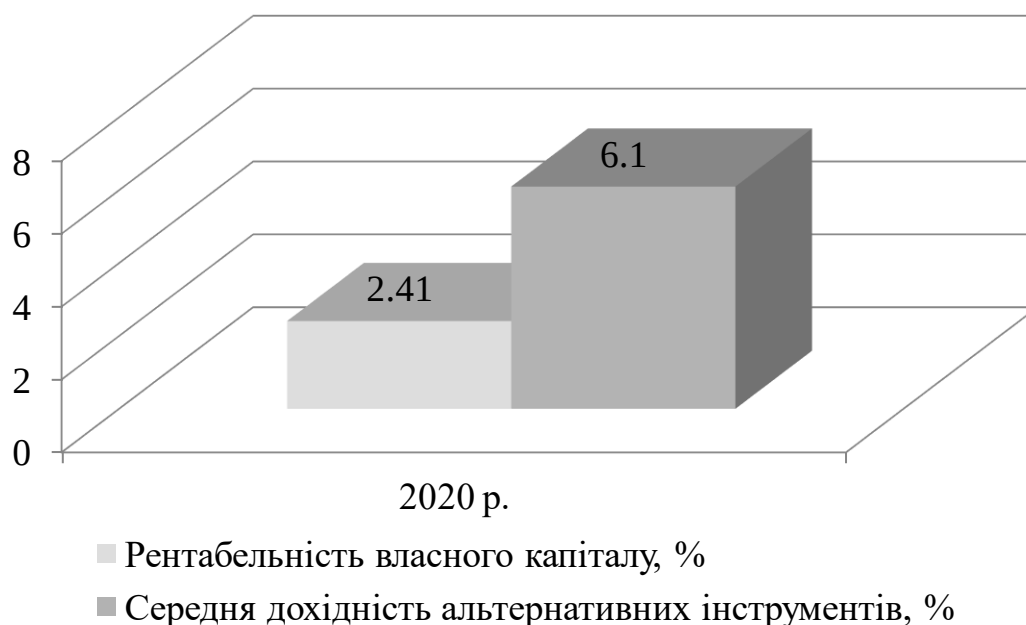

Рис. 2.3 – Співставлення рентабельності власного капіталу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2020 рр., грн

Таким чином, перевищення доходністю за альтернативним інструментом рентабельності власного капіталу вказує, що спостерігається значний недоотриманий прибуток, що міг би бути згенерований у випадку продажу частки організації та спрямування вивільнених коштів на фінансовий ринок.

Показники рентабельності витрат та доходів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника за 2019 – 2020 рр. представлено на рисунку 2.4.

Показник рентабельності доходів демонструє додатне значення у 2020 р. Це вказує на необхідність подальшого пошуку можливостей для збільшення обсягу доходів для максимізації кінцевого фінансового результату.

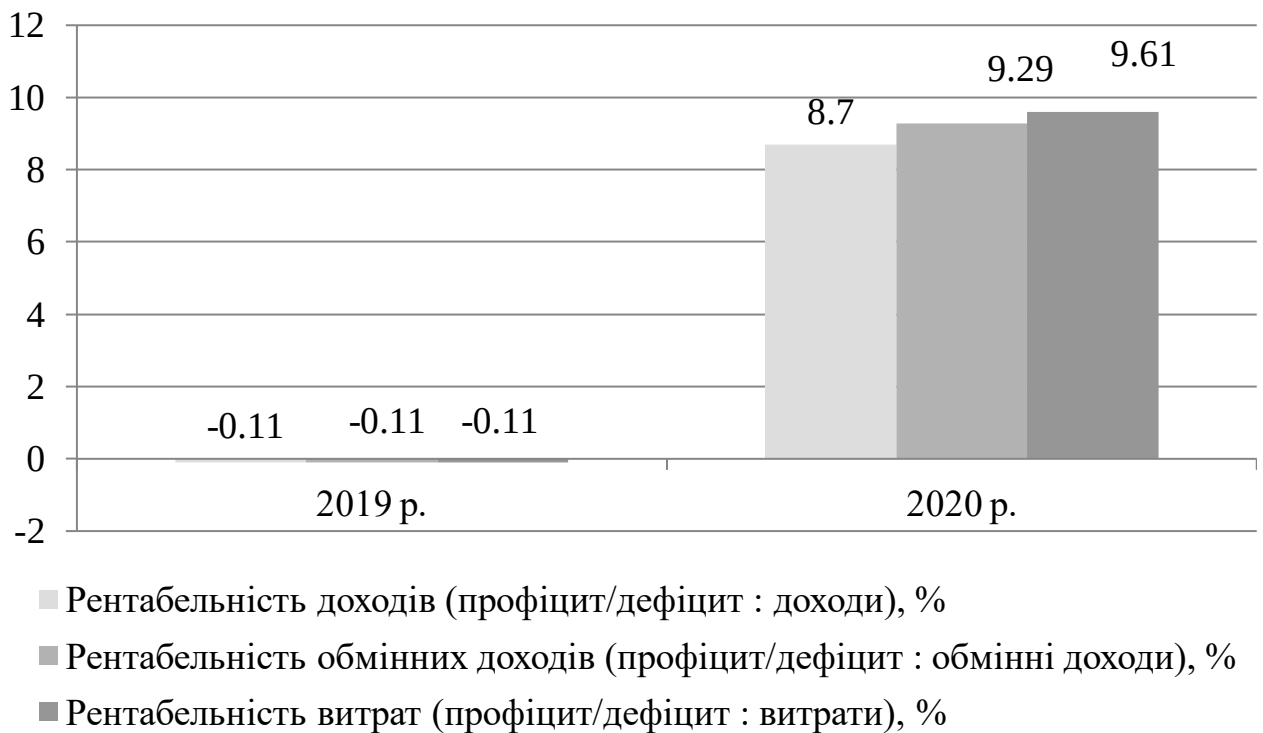

Рис. 2.4 – Динаміка показників рентабельності витрат та доходів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр., %

SWOT-аналіз Заповідника Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

Сильні сторони Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

– зручна логістика: 150 км від столиці України Києва; 70 км від обласного центру Черкаси; через місто проходить залізниця (станція Корсунь) й траса національного значення Київ – Знам'янка;

– розташування об'єктів Заповідника в м. Корсуні-Шевченківському на екологічно чистих територіях, островах р. Росі й на материковій частині її

правого берега;

- парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва XVIII – XIX ст. «Корсунь-Шевченківський парк» (понад 100 га) відкритий цілодобово, вхід безкоштовний;

- музеї і художня галерея Заповідника в м. Корсуні-Шевченківському знаходяться в будівлях палацового ансамблю XVIII – XIX ст. (садиба Лопухіних), що свого часу був найвишуканішим у Європі;

- музеї і художня галерея Заповідника в м. Корсуні-Шевченківському і смт Стеблеві працюють без вихідних;

- експозиції музеїв побудовані в контексті бачення історії сучасної України;

- на території Заповідника в м. Корсуні-Шевченківському діє каплиця первоверховних апостолів Петра і Павла Православної Церкви України, працюють приватні заклади харчування і безкоштовний дитячий ігровий майданчик;

- замовлення екскурсій, проведення виїзних церемоній укладення шлюбів, романтичних зустрічей, придбання сувенірів і друкованої продукції – за телефоном або за допомогою електронної форми;

- наявність сімейних квитків, пільгових квитків для окремих категорій для відвідування музейних установ й екскурсійного обслуговування;

- потужна джерельна база для науковців з історії II Світової війни, у т.ч. Корсунь-Шевченківської операції, життя і творчості видатних діячів української культури, зокрема І. Нечуя-Левицького, К. Стеценка, В. Авраменка, М. Прокопенка, П. Жура.

Слабкі сторони Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

- не сформована регіональна політика у сфері рекреації і туризму як пріоритетного напрямку соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад;

- відсутність у м. Корсуні-Шевченківському туристичної інфраструктури, зокрема, готелів, кемпінгів, не достатній рівень сервісу, що негативно впливає на збільшення туристичного потоку до Заповідника;

- недостатньо привабливими, а також мають незадовільний рівень надійності й конструктивної безпеки об'єкти культурної спадщини, реставраційні ремонти яких проведені в 1968 – 1984 рр.;

- якість сприйняття унікальних експонатів експозицій музеїв і художньої галереї погіршує морально застаріле обладнання;

- відсутність Плану реконструкції й утримання парку унеможливорює проведення робіт з його відновлення.

Сприятливі можливості Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

- розробка системи мотивації роботи персоналу;
- запровадження гнучких цін на надання платних послуг;
- передача в оренду об'єктів, які не використовуються;
- розширення асортименту сувенірної продукції;
- моніторинг грантових можливостей та участь у конкурсах проєктів шляхом розробки й подання заявок;

- розширення маркетингових функцій офіційного сайту Заповідника і в соціальній мережі Фейсбук;

- розроблення спеціальних програм для учнів і студентів, орієнтуючись на навчальні програми;

- використовуючи різні методи й форми фандрайзингу, проводити поетапно реставраційні ремонти й музеєфікацію окремих об'єктів культурної спадщини;

- розвиток екологічного туризму.

Потенційні загрози Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

- спалах чергової хвилі COVID-19 призведе до зменшення кількості

туристів;

- несприятлива політична й економічна ситуація в країні, ведення бойових дій спричинить спад кількості відвідувачів і, відповідно, надходжень до спеціального фонду;

- низькі зарплати не дають можливості заповнювати штат професійними кадрами, унаслідок чого погіршується якість виконання окремих видів робіт;

- відсутність системи автоматичної протипожежної сигналізації унеможливить швидке реагування на виникнення пожежі, що може виникнути внаслідок перевантаження електромережі, якій в середньому 70 років;

- у музеї історії Корсунь-Шевченківської битви, літературно-меморіальному музеї І. С. Нечуя-Левицького, меморіальному музеї К. Г. Стеценка, виставкових залах, фондосховищі, території парку відсутня система відеоспостереження, що не гарантує безпеку працівникам і збереженню експонатів і музейних предметів.

Місія Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

- стати історико-культурним центром новоутвореної Корсунь-Шевченківської об'єднаної територіальної громади;

- збільшення потенціалу Заповідника як провідного науково-дослідного музейного закладу Черкащини;

- сприяння формуванню туристичної привабливості об'єктів Заповідника по задоволенню мотиваційних потреб туристів (пізнавальних, рекреаційних, розважальних тощо);

- збереження і популяризація історикокультурної спадщини із залученням для цього членів територіальної громади.

План стратегічного розвитку Заповідника на 2021 – 2024 рр. визначає основні стратегічні цілі розвитку, шляхи їх реалізації і очікувані результати.

Фінансування Плану стратегічного розвитку передбачає залучення коштів з різних джерел: бюджетні кошти в межах річних видатків, передбачених обласним бюджетом на 2021 – 2024 рр., позабюджетні кошти (надходження від платних послуг, кошти установ й організацій різних форм власності, залучених до реалізації Плану стратегічного розвитку, добровільні пожертви громадян, спонсорська допомога, гранти, тощо).

Стратегічні цілі Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника:

1. Стратегічна ціль А. Інституційна сталість. Пріоритети (операційні цілі):

А1. Здійснення заходів з охорони й збереження об'єктів культурної спадщини, пов'язаних з ними територій і рухомих предметів. Шляхи досягнення:

- виготовити облікову документацію на об'єкти культурної спадщини й укласти охоронні договори з Управлінням культури та охорони культурної спадщини Черкаської ОДА;

- забезпечити належний контроль за обліком, збереженням і використанням фондів Заповідника, щорічно проводити звірення окремих груп зберігання;

- брати участь у відповідних проєктах, грантах, більш ширше використовувати можливості фандрайзингу, що дасть змогу фінансувати поетапне проведення реставраційних ремонтів зі збереження пам'яток і об'єктів культурної спадщини;

- проводити археологічні розвідки, дослідження (городище XI – XIII ст., м. Корсунь-Шевченківський);

- поетапно встановити в музеї історії Корсунь-Шевченківської битви, літературно-меморіальному музеї І. С. Нечуя-Левицького, меморіальному музеї К. Г. Стеценка, виставкових залах, фондосховищі, території парку системи відеоспостереження, що сприятиме безпеці відвідувачів і

працівників, а також збереженню експонатів і музейних предметів;

- розпочати роботи по встановленню в музейних закладах автоматичних систем пожежної сигналізації;

- продовжити здійснювати поетапно музеєфікацію об'єктів: господарської будівлі XIX ст., фрагмента ордерної галереї, печі Київської Русі;

- реалізувати проєкт «Від підвищення енергоефективності – до зменшення шкоди навколишньому середовищу»;

- виготовити План реконструкції й утримання парку.

A2. Забезпечення якості надання туристичних послуг на рівні європейських і світових стандартів. Шляхи досягнення:

- запровадити практику участі в міжнародних проєктах;

- розширити напрями співпраці з обміну досвідом з вітчизняними й зарубіжними історико-культурними, історико-архітектурними, природничими заповідниками, музеями історичного й художнього напрямків шляхом обміну виставками, презентаціями культурно-освітніх заходів, участю в наукових заходах і реалізацією спільних проєктів;

- розширювати аудиторію Заповідника шляхом збільшення інноваційних форм і методів просвітницької діяльності. Головний напрямок діяльності – від пасивного споглядання до безпосередньої участі;

- провести часткові реекспозиції музеїв/художньої галереї; - розпочати забезпечення експозиційного й виставкового простору сучасним обладнанням;

- встановити стаціонарні сучасні пандуси до музейних об'єктів, обладнання заїздів і з'їздів з мостів;

- гарантувати безпеку відвідувачів і працівників Заповідника в умовах пандемії COVID-19.

A3. Трансформування Заповідника в прогресивний науково-дослідний центр, використовуючи для цього потужну джерельну базу фондів зібрань

(історіографія історії України, Другої світової війни, російсько-української війни на Сході України; етнографія, образотворче мистецтво тощо), науковий потенціал працівників. Шляхи досягнення:

- визначити нові напрями актуально-пріоритетних наукових досліджень;
- збільшувати обсяги фінансування наукових досліджень за рахунок залучення додаткових джерел;
- посилити науковий потенціал Заповідника шляхом співпраці й взаємодії з науково-дослідними установами, архівами, бібліотеками, громадськими організаціями;
- запровадити інноваційні формати проведення всеукраїнських і міжнародних науково-практичних заходів, що відбуваються на базі Заповідника;
- раз у два роки проводити науково-практичні конференції, залучаючи до співпраці провідні науково-дослідні установи України й інших країн. Видавати матеріали конференцій;
- щорічно проводити наукові читання за результатами нових досліджень науковців, які публікувати в науково-популярному історичному виданні Заповідника «Корсунський часопис»;
- за матеріалами наукових досліджень щороку видавати книги, збірники, альманахи;
- розробити наукову документацію музею історії Корсунь-Шевченківської битви й художньої галереї для створення експозицій в інших приміщеннях;
- розвивати співпрацю з «Малою академією наук», зі студентськими науково-дослідницькими організаціями вищих навчальних закладів;
- щорічно здійснювати перегляд наявних тематик екскурсій і лекцій, переорієнтовувати їх у напрямі популяризації Заповідника й наближення до запитів і вподобань потенційних аудиторій відвідувачів і слухачів.

А4. Подальший розвиток інформаційної структури. Шляхи досягнення:

- щороку проводити аудит наявного комп'ютерного парку й складання проєкту щодо його покращення;
- поетапно запроваджувати діджиталізацію (оцифровування колекцій, створення віртуальних експозицій, виставок, екскурсій тощо);
- поповнювати фондові колекції предметами музейного значення. Щороку проводити віртуальні виставки «Експонат року», де подавати найбільш унікальні, оригінальні предмети музейного значення, отримані у звітному періоді;
- у соціальних мережах Фейсбук й Інстаграм публікувати дописи про музейні предмети з фондової колекції та експонати в експозиціях;
- активно використовувати комунікаційне середовище в реальному й віртуальному світах, медійний простір;
- забезпечувати динамічність офіційного сайту Заповідника й сторінок у соціальних мережах Фейсбук і Інстаграм, проводити постійний моніторинг зворотного зв'язку;
- змінити підходи до організації і реалізації всіх видів діяльності Заповідника, зробивши акцент на використанні сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій, інтенсивному впровадженні інноваційних форм роботи й створенні інноваційного продукту;
- установити співпрацю з Вікісховищем з метою надання на його сторінці доступу до оцифрованих зображень музейних предметів й об'єктів Заповідника;

А5. Утвердження стандартів корпоративної культури й привабливого іміджу, перманентного професійного зростання і розвиток персоналу. Шляхи досягнення:

- підтримувати конструктивні ініціативи працівників Заповідника, розвивати в них усвідомлення власної ролі в діяльності закладу;
- забезпечити впровадження нових форм матеріального заохочення,

кар'єрного зростання і мотивації працівників до професійного й особистісного розвитку;

- підвищувати кваліфікацію наукових працівників шляхом періодичних безпосередніх й онлайн навчань і стажувань у провідних музеях і заповідниках України, світу;

- здійснювати навчання керівників структурних підрозділів і наукових працівників інноваційним формам роботи із залученням фахівців інших установ і організацій;

- сприяти запровадженню науковими працівниками в своїй роботі сучасних комп'ютерних технологій;

- систематично проводити навчання працівників першої лінії контакту правилам комунікації з відвідувачами;

- підвищити рівень соціального й правового захисту працівників: комфортні умови роботи, періодичні медичні огляди, популяризація здорового способу життя, дотримання чинного трудового законодавства України.

2. Стратегічна ціль В. Фінансова сталість. Пріоритети (операційні цілі):

В1. Створення умов для стратегічного маркетингу. Шляхи досягнення:

- проводити маркетинговий моніторинг (анкетування, опитування, бліц-опитування) стосовно виявлення реальної думки відвідувачів про пізнавальність, атракційність, естетичність, експресивність й візуальну гармонійність експозицій музеїв/ художньої галереї;

- вивчати потенційних споживачів музейних послуг, конкурентноспроможність музейних продуктів, основних конкурентів;

- прогнозувати зміни потреб цільових аудиторій, аналіз переваг і недоліків у роботі Заповідника;

- проводити широкі рекламні компанії через ЗМІ, мережу Інтернет, соціальні мережі;

- здійснювати моніторинг роботи музейних установ на українському

ринку й запровадження передового досвіду в діяльність Заповідника.

В2. Сприяння активізації туристичної привабливості пам'яток і музейних об'єктів, що дасть змогу збільшити кількість фінансових надходжень на спеціальний рахунок Заповідника. Шляхи досягнення:

- здійснити комплекс заходів з введення Корсунь-Шевченківського парку в систему екологічного й орнітологічного туризму; запровадити в парку пішохідно-трекінгові маршрути;

- продовжити практику проведення пленерів;

- продовжити участь в Європейській акції «Ніч музеїв»;

- сприяти проведенню виїзних церемоній реєстрації шлюбів, романтичних і ділових зустрічей;

- розробити карти найбільш мальовничих і популярних локацій на території і в експозиціях музеїв/художньої галереї Заповідника для проведення фотосесій;

- налагоджувати партнерські зв'язки й договірні взаємовідносини з туристичними операторами, компаніями, агенціями. Щоквартально направляти їм перелік платних послуг і короткі на них анотації. Здійснювати постійний моніторинг якості наданих послуг Заповідником;

- виготовити та встановити необхідні вказівники по території Заповідника, щоб надати відвідувачам можливість легко знаходити потрібні їм об'єкти;

- запровадити систему аудіогідів у музейних експозиціях і на території Заповідника.

В3. Продукування музейних послуг, зокрема, екскурсійного обслуговування, виготовлення друкованої, сувенірної і рекламної продукції, у контексті ринкових відносин. Шляхи досягнення:

- здійснювати регулярний моніторинг діяльності Заповідника з метою виявлення можливостей і варіантів дії для збільшення кількості відвідувань і залучення позабюджетних коштів;

- активно формувати попит надання платних послуг, відповідно до запитів відвідувачів; постійно поповнювати портфоліо платних послуг Заповідника, де передбачити електронне замовлення відвідувань пам'яток культурної спадщини й музейних закладів, проведення оглядових, тематичних, авторських екскурсій, придбання друкованої продукції, онлайн конференцій з дослідниками пам'яток архітектури, історії, природи;

- бути готовими змінювати звичний режим роботи й робити його зручним для відвідувача;

- урізноманітнювати сімейні екскурсії, як вагомого чинника збільшення кількості відвідувачів;

- розробляти й запроваджувати альтернативні програми: організації сучасних імерсивних виставок, арт-проектів, мистецьких перформансів, діяльності арт-кафе тощо з активним промоційним супроводом; майстер-класи, театралізовані, авторські чи костюмовані екскурсії, цікаві зустрічі;

- продовжити виготовлення сувенірів, які зображують чи відтворюють колоритні краєвиди, нерухомі пам'ятки, об'єкти й музейні предмети.

3. Стратегічна ціль С. Політична сталість. Пріоритети (операційні цілі):

С1. Налагодження системи партнерських взаємовідносин Заповідника з органами місцевого самоврядування стосовно формування і розвитку туристичного потенціалу. Шляхи досягнення:

- започаткувати укладення партнерських угод з Корсунь-Шевченківською міською об'єднаною територіальною громадою стосовно забезпечення сталої туристичної привабливості міста й сіл, що зменшить залежність реалізації Стратегії від політичної ситуації в територіальних громадах сіл, селищ, міст Черкаської області чи країні;

- практикувати проведення круглих столів спільно з представниками органів місцевої влади з питань охорони об'єктів культурної спадщини, у т.ч. у Заповіднику;

- спільно з органами місцевого самоврядування збільшити туристичну

доступність музейних об'єктів і пам'яток Заповідника шляхом покращення інфраструктури і зміцнення містобудівного каркасу Корсунь-Шевченківського;

- ініціювати перед Корсунь-Шевченківською міською об'єднаною територіальною громадою розгляд питання про залучення бізнесу до розбудови туристичної інфраструктури довкола об'єктів Заповідника.

C2. Сприяння інтенсивності міжнародної освітньої, наукової і культурно-просвітницької діяльності. Шляхи досягнення:

- запроваджувати кращий зарубіжний досвід у діяльність Заповідника;
- активізувати пошук можливостей отримання грантів у міжнародних програмах, зокрема стажування. Стимулювати подання вмотивованих заявок на участь у міжнародних грантових конкурсах;

- інтенсифікувати залучення науковців до участі в міжнародних проєктах й інших формах міжнародного наукового й культурного співробітництва;

- сформувати систему оперативного й систематичного розповсюдження іміджевої інформації про здобутки й досягнення Заповідника серед всеукраїнських і міжнародних організацій, фондів, асоціацій, а також серед колег;

- працювати над розробкою програм співпраці на засадах двосторонніх угод з іноземними партнерськими інституціями;

- разом з громадською організацією «Партнерське об'єднання Корсунь-Шевченківський – Гіфгорн» проводити заходи в рамках проєкту «Втеча та вигнання», який реалізується відповідно до програми «MEETUP! Німецько-українські зустрічі молоді» фонду «EVZ» (Пам'ять. Відповідальність. Майбутнє).

Повномасштабне військове вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року внесло свої корективи в роботу закладу.

Основними засобами інформування громадськості про діяльність

Заповідника були онлайн комунікації (сайт <https://korsunzapovidnyk.com.ua>, сторінка в соціальній мережі Фейсбук <https://www.facebook.com/KorsunZapovidnyk>), масмедіа (КП «Телерадіоорганізація «На хвилі Корсуня»).

Пріоритетними напрямками роботи було визначено:

- збереження музейних предметів фондowego зібрання Заповідника, які є державною частиною Музейного фонду України;
- реорганізація структурних підрозділів;
- документування історії російсько-української війни;
- допомога Збройним Силам України;
- підтримка внутрішньо переміщених осіб.

Для збереження музейних предметів Заповідника в умовах війни досить вагомою була допомога від Громадської ініціативи «Центр порятунку культурної спадщини» (куратор – Ігор Гармаш, м. Львів), Музейного кризового центру й Музею народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького. Російсько-українська війна стало безповоротною точкою перегляду й зміни відносин між Україною і країною-агресором росією. Це відобразилось і в діяльності музейних закладів Заповідника.

У квітні 2022 року на засіданні науково-методичної ради було прийнято рішення про демонтаж у палаці-пам'ятці архітектури XVIII – XIX ст. експозиції музею історії Корсунь-Шевченківської битви і зміни його назви на «Мілітарний музей» зі створенням нової експозиції в триповерховому флігелі. Водночас, урахувавши унікальність палацу, було прийнято рішення про створення в ньому музейної експозиції «Палац Понятовського». Були розроблені наукові концепції музеїв і розпочата робота зі створення експозицій.

У квітні 2022 року колектив підтримав ініціативу Міністерства культури та інформаційної політики України й направив лист до ЮНЕСКО із закликом позбавити РФ права на проведення 45-ї сесії Комітету в м. Казані й

перенести її до м. Львова (Україна), а також виключити РФ зі складу ЮНЕСКО, як країну, яка нищить культуру.

Упродовж року вівся активний збір матеріалів про російсько-українську війну.

Музейні зібрання поповнились зразками обмундирування і спорядження, залишками боєприпасів, а також документами, особистими речами, світлинами учасників бойових дій і волонтерів, які допомагають українським військовим. Зокрема, до фондів надійшли предмети військового обмундирування, спорядження, документи і світлини полеглих Героїв: командира взводу 3 окремого мотопіхотного батальйону 24 окремої механізованої бригади Олександра Бардалима і головного сержанта механізованої роти 30 окремої механізованої бригади Сергія Гондюка.

Серед надходжень – упаковки й ємності добового раціону «Паляниця», що постачався Великобританією для військовослужбовців ЗСУ в зону бойових дій, а також ємності із системою самостійного розігріву «Чай з цукром та молоком» і «Кава з цукром та молоком», виробництва Іспанії; поштові марки, конверти й листівки із серії «Русській воєнний корабель, іді...», «Русській воєнний корабель ... ВСЬО!», «Доброго вечора, ми з України!», «Пес Патрон».

З початку повномасштабної війни започаткована патріотична акція «Заповідник – Волонтери – ЗСУ», під час якої працівники брали участь у плетінні маскувальних сіток, збирали продукти харчування і кошти для допомоги українським воїнам.

У рамках акції до Дня пам'яті Захисників України Заповідник став ініціатором й організатором проведення в місті Всеукраїнського забігу «Шаную воїнів, біжу за Героїв України».

На платформі Міністерства у справах ветеранів України було зареєстровано 24 учасники акції з м. Корсуня-Шевченківського, у т.ч. й працівники Заповідника, які мали здолати дистанцію 2 км. Вони бігли за уродженців і жителів громади, які загинули на війні. До Дня Збройних Сил

України Заповідником проведено патріотичний флешмоб «Дякуємо Збройним Силам України», під час якого всі охочі мали змогу на синьо-жовтому прапорі написати побажання українським воїнам. Активними учасниками флешмобу стали студенти Корсунь-Шевченківського фахового педагогічного коледжу імені Т. Г. Шевченка й гуртківці Корсунь-Шевченківського центру дитячої та молодіжної творчості. Прапор передали волонтерам Спасо-Преображенського храму, які відвезли його на фронт українським воїнам. З 24 лютого музейні заклади Заповідника зачинились для відвідувачів.

Однак екскурсійне обслуговування проводилось на території палацово-паркового ансамблю, у т.ч. безкоштовне для українських воїнів і волонтерів. Із Заповідником продовжували співпрацю туристичні агенції, компанії та клуби «Хома Україна», «Моє улюблене місто», «Країна UA», «КолоКрай», «Добре поїхали» з м. Києва, «Імперія тур», «Від Краю – До Краю» з м. Черкаси, «Дніпро Вояж» з м. Дніпра, «Меридіан» з м. Кривого Рогу.

За звітний період було надано платних послуг на суму 138,0 тис грн. Безкоштовні екскурсії і масові заходи науковці проводили для внутрішньо переміщених осіб. Особливу увагу було приділено дітям із цих сімей.

З 30 березня по 7 квітня 2022 р. проходив тиждень дозвілля, під час якого діти малювали на асфальті малюнки на задану тему.

З 21 квітня по 21 вересня, щосереди (окрім днів, найбільш небезпечні через масовані обстріли рф України) на території Заповідника для дітей проводились майстеркласи, вони одержали назву «Творчі середи в Заповіднику».

Усього було проведено 21 майстер-клас, на яких побували діти з Маріуполя, Херсона, Миколаєва, Харкова, Києва, Ірпеня, Краматорська й інших міст. Це були, зокрема, майстер-класи із зображення писанок на папері до Великодня, виготовлення ляльок-мотанок з ниток – оберегів для українських воїнів; аплікацій кольоровими нитками, пташок-мотанок з ниток, жуків-сонечок з паперу й мотанок з ниток; етнографічні майстер-класи з

виготовлення ляльок-оберегів з трави, вінків з лугових і польових рослин до свята Івана Купала, букетиків-оберегів до свята Маковія (Маковея).

Упродовж року продовжувалась науково-дослідна робота. Була підготовлена наукова довідка «Волонтерський рух на Корсунщині: благодійна організація «Благодійний фонд АТОМАНИ»; досліджувались, зокрема, теми: «Жителі Стеблівської об'єднаної територіальної громади – учасники антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на Сході України», «Визвольний рух на Корсунщині 1921 – 1991 років», «Повстанський рух і бойові дії на території Корсунщини під час Української революції 1917 – 1921 років», «Корсунці – учасники ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС», «Діяльність закладів культури на Корсунщині в 2009 – 2021 роках».

Організовані й проведені Шістнадцяті наукові читання «Нові дослідження науковців Заповідника». Продовжувалось дослідження колекцій предметів музейного значення, що знаходяться в Заповіднику на тимчасовому зберіганні: «Архів краєзнавця і поета Станіслава Двірняка», «Паперові банкноти кінця XIX – першої половини XX ст.», «Архів заслуженого працівника культури України, кандидата мистецтвознавства Михайла Волкова», музейних предметів групи «Археологія», що надійшли до фондів у 1940 – 1950-х роках.

Упродовж 2022 року колекції фондів Заповідника поповнились 592 музейними предметами.

Зокрема, цінним є дарунок жительки Канади, уродженки України, Олени Берикул-Криворучко. Зі своєї власної колекції вона надіслала унікальні зразки порцелянового й керамічного посуду та сувенірів кінця XIX – початку XXI століття виробництва багатьох країн світу: Австралії, Болгарії, Великобританії, Голландії, Греції, Данії, Іспанії, Італії, Карибських островів, Німеччини, Перу, Португалії, США, Тайваню, Франції, Чеської Республіки, Японії тощо, що налічує 84 одиниці. Жителька Києва Тетяна Андрєєва передала 6 сімейних світлин родини Вессерів початку XX ст. Їх донька Олена

Вессер була дружиною Петра Стеценка, брата композитора Кирила Стеценка. П. Стеценко (1880, с. Квітки – 1937) – хорист капели О. Кошиця, диригент хору, хормейстер, репресований у 1937 році, реабілітований у 2000 році. Донька Кіра Цареградська – відома скрипалька, камерна співачка й хорова диригентка, жителька США.

У звітному році пріоритетними напрямками природоохоронної діяльності була охорона природних ландшафтів, обмеження антропогенного навантаження на окремі його ділянки, а також збереження і вивчення флори та фауни парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Корсунь-Шевченківський парк».

Продовжувався екологічний проєкт «Рослинний світ парку», поповнювався новою інформацією «Кольоровий атлас рослин, що ростуть на території парку».

У рамках реалізації проєкту «Збережемо довкілля» з метою збереження генофонду рослинного і тваринного світу проводився моніторинг сучасного стану рідкісних і таких, що знаходяться під загрозою зникнення, видів рослин, занесених до Червоної і Зеленої книг України, тварин, занесених до Червоної книг України.

На території парку зростає 10 видів червонокнижних рослин. До Зеленої книги України занесено одне рослинне угруповання. У парку живе 6 видів тварин, занесених до Червоної книги України.

До Міжнародного дня Землі на території парку проведено Місячник благоустрою «Весняна толока», а також працівники Заповідника долучились до участі в проведенні Всесвітнього дня прибирання «World Cleanup Day».

Висновки до 2 розділу

За роки незалежності кількість історико-культурних заповідників в Україні збільшилась удвічі, порівняно з радянською добою. На момент повномасштабного російського вторгнення їх функціонувало 64.

24 історико-культурних заповідника мають статус національних і фінансуються з Державного бюджету України (Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Національний заповідник «Хортиця», Національний заповідник «Глухів» та інші).

Загальна кількість співробітників, що працювали в історико-культурних заповідниках України, які підпорядковані Мінкультури становить близько 3400 чоловік.

Ефективна робота історико-культурних заповідників можлива тільки за умови створення стратегічних довгострокових програм, що є втіленням політики держави в сфері охорони культурної спадщини. Робота історико-культурних заповідників системи Мінкультури забезпечується в цілому задовільно.

Незважаючи на значне недофінансування, здійснюються найнеобхідніші ремонтно-реставраційні роботи, останнім часом для цього активно залучаються кошти державної субвенції.

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник створений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про державний історико-культурний заповідник у м. Корсуні-Шевченківському» від 8 лютого 1994 р., № 79, на базі реорганізованого Музею історії Корсунь-Шевченківської битви. Указом Президента України «Про надання статусу національного деяким закладам культури» від 14 травня 2008 р., № 437/2008, Заповіднику (до складу якого входить музей історії Корсунь-Шевченківської битви) надано статус «Національний».

В оперативному управлінні Заповідника перебуває 51 об'єкт майна спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст Черкаської області, з них – 28 об'єктів культурної спадщини, у т.ч. 6 – національних.

Аналіз фінансових результатів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника у 2019 – 2020 рр. виявив збільшення

доходу на 15,44%, що вказує на високу конкурентоспроможність в динамічному середовищі.

Таким чином, перевищення дохідністю за альтернативним інструментом рентабельності власного капіталу вказує, що спостерігається значний недоотриманий прибуток, що міг би бути згенерований у випадку продажу частки організації та спрямування вивільнених коштів на фінансовий ринок.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

3.1. Особливості діяльності історико-культурних заповідників в умовах пандемії та воєнного стану

Пандемія респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, яка розпочалася у світі з грудня 2019 року, вплинула на адміністративно-правове регулювання діяльності історико-культурних заповідників.

Постановою Кабінету міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 9 грудня 2020 р. № 1236 було визначено зони епідемічної безпеки («зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19), встановлення яких пов'язане із поширенням на території України COVID-19, за результатами щоденної оцінки відповідних ознак епідемічної небезпеки.

Особливістю діяльності історико-культурних заповідників в умовах карантину є те, що вони можуть продовжувати роботу за умов запровадження «зеленого», «жовтого», «помаранчевого» та «червоного» рівня епідемічної безпеки (ПКМ «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», 2020).

Наступним викликом для роботи історико-культурних заповідників тала військова агресія російської федерації проти України. 24 лютого 2022 р. Указом Президента України про «Про введення воєнного стану в Україні» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан

(УПУ «Про введення воєнного стану в Україні», 2022).

Ракетні та артилерійські удари було нанесено не лише по військовим об'єктам, а й по цивільній інфраструктурі та об'єктам культурної спадщини, зокрема по історико-культурним заповідникам.

Відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, прийнятої 14 травня 1954, історико-культурні заповідники є частиною культурних цінностей, які підпадають під охорону Конвенції.

З метою убезпечення від руйнувань сторони-підписанти зобов'язуються ще мирний час підготувати охорону культурних цінностей, розташованих на них власної території, від можливих наслідків озброєного конфлікту.

Для позначення пам'яток культури, які потребують особливої охорони під час воєнного конфлікту, є Знак Конвенції, а саме щит, загострений знизу, розділений на чотири частини синього та білого кольору (щит складається з квадрата синього кольору, один із кутів якого вписано в загострену частину щита, і синього трикутника над квадратом; квадрат та трикутник розмежовуються з обох сторін трикутниками білого кольору) [18]. Проте наявність подібного охоронного знаку не є перешкодою для російської федерації для руйнувань.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що в Україні або в окремих її місцевостях, в яких введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану, зокрема проводити евакуацію культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, здійснювати

управління закладами культури, здійснювати забезпечення таких закладів паливом, електроенергією, газом та іншими енергоносіями; вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод тощо [4].

3.2. Виклики, спричинені проблемами у сфері управління культурною спадщиною України

Одним із викликів сучасної України є пошук загальнонаціональної ідеї, яка могла б об'єднати усе суспільство заради спільної місії. Саме тоді українці могли б стати народом, який зможе працювати пліч-опліч одне з одним.

У той же ж час, пошук споріднених звичаїв, традицій, поглядів чи інших речей між Північчю та Півднем, Заходом та Сходом держави часто заходив у глухий кут.

Звісно, різні події в історії України показують, що народ на наших територіях був доволі роз'єднаним, але водночас із цим виховання поваги до історико-культурної спадщини може стати одним із допоміжних етапів у формуванні національної мети.

Але не можна говорити про розвиток історико-культурної сфери (ІКС) як на рівні окремих об'єктів, так і в загальнодержавному масштабі у той час, коли не досліджено викликів, із якими стикаються управлінці ІКС.

Власне ідентифікація цих проблем допоможе зробити ті перші кроки на шляху до масштабних змін.

Складно сказати, коли насправді почався розвиток історико-культурної сфери: цікавить населення до власних звичаїв та традицій була завжди. Історико-правовий підхід щодо збереження пам'яток цієї сфери почався у 1970-х роках, зокрема після прийняття Закону УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури».

Водночас, попри понад 40-річну державну підтримку, дана сфера досі має велику кількість проблем, значний вплив на їх вирішення формує

держава, оскільки тоді змінює практики на загальнонаціональному рівні [19]. Але також ефективність діяльності значно залежить від якості та професійності менеджерів різних рівнів, зокрема адміністрації історико-культурних та історико-архітектурних заповідників, музеїв, архівів, тощо.

Міністерство культури України у своїй «Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини» [19] виділяє загальні проблеми, які є наявними у галузі. За допомогою методу аналізу (див. табл. 3.1) можна виявити головні управлінські виклики, які були спричинені ними.

Для кращого розуміння ситуації варто детальніше розглянути кожен із виділених викликів та наслідки, які існують у випадку відсутності реакції на них.

Таблиця 3.1 – Виклики, спричинені проблемами у сфері управління культурною спадщиною України

Виділені проблеми у ІКС	Управлінські виклики, спричинені відповідними проблемами
Недосконалість правового регулювання та відсутність спеціалізованих органів охорони об'єктів ІКС	Складнощі із захистом цілісності пам'ятних об'єктів
Недостатність обсягів державного фінансування	Руйнація об'єктів через обмеженість коштів на реставрацію
	Зниження спроможності реалізації необхідних проектів
Недостатня кількість кваліфікованих кадрів у сфері охорони культурної спадщини	Зниження ефективності діяльності адміністрації об'єктів ІКС

Продовження таблиці 3.1

Виділені проблеми у ІКС	Управлінські виклики, спричинені відповідними проблемами
Відсутність інформаційної бази даних культурної спадщини	Труднощі із поширенням інформації про існування та діяльність пам'яток (музею, заповідника, тощо)
Нерозвиненість державноприватного партнерства	Труднощі із залученням приватних підприємців для розвитку пам'яток
Низький рівень залучення органами державної влади та органами місцевого самоврядування громадських інституцій для подолання проблем в ІКС	Втрата ресурсу, який може забезпечити нормальне функціонування і сильно пришвидшити розвиток об'єктів (зокрема їх популяризацію, охорону, тощо)

Перший виклик – складнощі із захистом цілісності пам'ятних об'єктів. У 2020 році у просторі соціальних мереж поширилася інформація про спробу незаконного привласнення земельної ділянки на території державного історико-культурного заповідника (ДІКЗ) «Тустань» [26], що у Львівській області. Даний інцидент показав часткову незахищеність історичних пам'яток у зв'язку із:

- корупцією серед органів державної влади (надання дозволу на використання ділянки);
- неоднозначністю українського законодавства у земельній галузі [27];
- потребу у залученні громадянського суспільства задля розголосу та підтримки у проведених розслідуваннях та судових провадженнях.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» [1] мав понад 26 редакційних змін після 2000 року, а 27-ма уже затверджена та має вступити у дію. Це показує, що дана сфера має багато неоднозначних, невирішених питань, над якими необхідно працювати, та які повинні бути відомими для

менеджменту об'єктів ІКС.

Другий виклик – руйнація об'єктів через обмеження коштів на реставрацію.

Одним із двох головних викликів через брак фінансування сфери виникає потреба у коштах для реставрації. Особливістю матеріальної культурної спадщини є те, що більшість об'єктів є доволі старі та не завжди доходять у хорошому стані до наших днів. Одним із головних завдань ДІКЗ є збереження даних об'єктів, що стає неможливим за відсутності коштів, адже навіть собівартість процесу реставрації часто є дороговартісною.

Третій виклик – зниження спроможності реалізації необхідних проектів.

Потрібно розуміти, що збереження об'єктів це лише одна із задач ДІКЗ та інших об'єктів ІКС. Їх адміністрації часто займаються й іншою діяльністю, зокрема: доглядом та благоустроєм території, роботою із відвідувачами, науковою та просвітницькою діяльністю, тощо [28].

Для втілення ідей у цих сферах можна набирати додатковий персонал, реалізовувати різні проекти, але усе це потребує додаткових коштів. І часто через нестачу грошей, управлінець повинен обирати: надати інформаційно-комунікаційне забезпечення (ІКЗ) цілей стратегічного розвитку своєї пам'ятки та позитивно вплинути на сприйняття і функціонування всього об'єкта ІКС чи відреставрувати якийсь елемент / складову об'єкта та зберегти те, заради чого взагалі існує дана пам'ятка. Такий вибір є неоднозначним, складним для менеджерів ІКС та часто необґрунтованим з багатьох позицій. Брак коштів вимагає вибору між корисним і цінним, який у випадку об'єктів ІКС є дуже суперечливим.

Четвертий виклик – зниження ефективності діяльності адміністрації об'єктів ІКС.

Попри свою вагомість, робота у сфері ІКС має знижену престижність серед сучасного населення України. Часто вимоги до кандидатів на відкриті вакансії є доволі високими, водночас із недостатньо конкурентним рівнем

заробітних плат (див рис. 3.1).

У зв'язку із цим кваліфіковані працівники ІКС обирають роботу на інших посадах, які можуть не стосуватися отриманих спеціальностей, зате надають вищий рівень доходу.

Так, із рисунку 3.1 видно, що заробітні плати працівників, які забезпечують функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури, зростають із нижчою швидкістю, ніж середні показники по державі, зокрема у зіставленні зі сферою державного управління. Це створює додаткові виклики для менеджерів даної галузі.

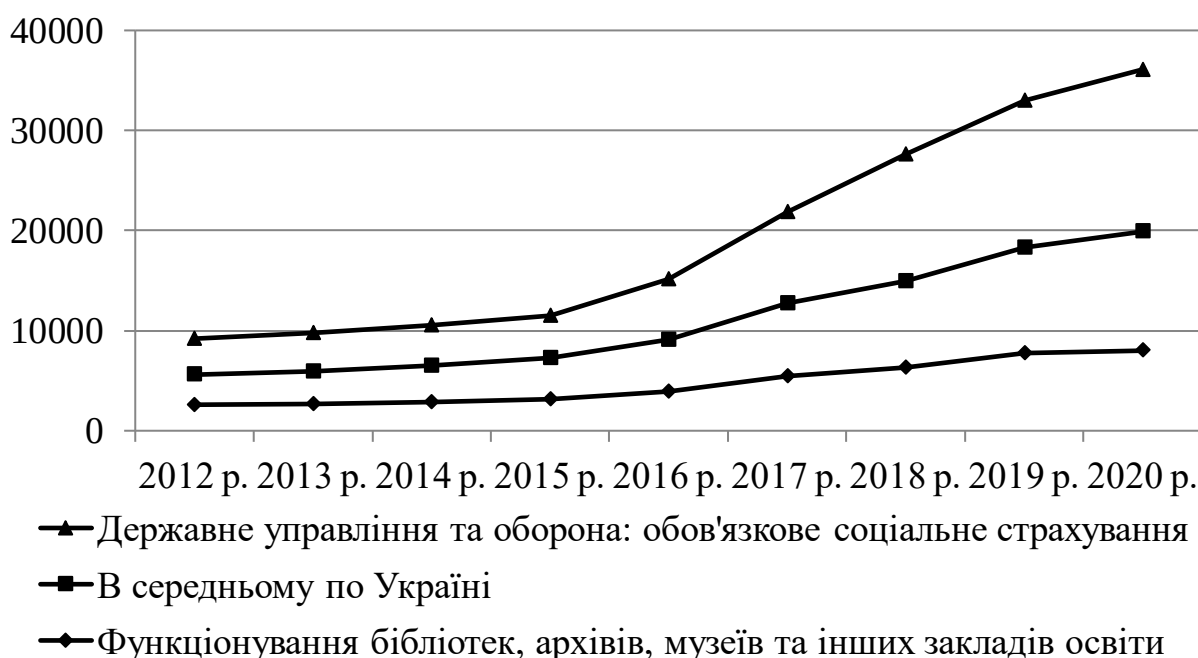

Рис. 3.1 – Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за окремими видами економічної діяльності в Україні у 2012 – 2020 рр., грн

Також виникають супровідні проблеми:

– відсутність необхідної кількості претендентів на посаду з відповідною кваліфікацією (наприклад, з вузькоспеціалізованою фаховою освітою і з більш ніж трирічним досвідом роботи) для виконання певних завдань на об'єктах ІКС;

- доступ до виконання тимчасових завдань ІКЗ бажаючих з недостатньою (або непідтвердженою) кваліфікацією, що спричиняє зниження якості кадрів;

- відмова (неприйняття до уваги, відсутність запрошення на співбесіди, не взяття на випробний термін) студентів або волонтерів без закінченої вищої чи без вузькоспеціалізованої фахової освіти, а також без стажу, незважаючи на великий ентузіазм і необхідні вміння і навички у виконанні певних вузьких завдань, наприклад, ведення сторінок в соцмережах тощо;

- старіння персоналу: на посадах залишаються люди, які, з одного боку вже сформувалися як професіонали, але з іншого – бажають стабільності у житті і демонструють відвертий спротив і неготовність до впровадження інновацій у технічних та організаційних питаннях, які є важливими у роботі закладу; відсутність оновлення кадрів з часом призведе до скорочення чисельності працівників у зв'язку із виходом на пенсію, станом здоров'я, тощо.

П'ятий виклик – труднощі із поширенням інформації про існування та діяльність пам'ятки (музею, заповідника, тощо).

Важливою складовою діяльності закладів у історико-культурній сфері є зв'язок із суспільством. На даний момент дуже складно знайти актуальний перелік об'єктів ІКС, дані про них, а також дослідити інформацію про відомі пам'ятки. Причиною цього є те, що не кожен із закладів, де вони розташовані, має власний інтернет-ресурс із даними, а сама інформація не завжди є чинною.

Поширення інформації про пам'ятки ІКС є важливим для України.

По-перше, це дозволяє підвищити рівень загальнонаціональної свідомості, адже українці отримують можливість дізнатися за що любити свою державу.

По-друге, це сприяє розвитку туристичної галузі та досліджуваної сфери, оскільки збільшення потоку відвідувачів сприяє отриманню

додаткових коштів на діяльність закладів. Тож, управлінці повинні шукати шляхи співпраці із органами державної та місцевої влади, а також способи поширення інформації про себе на загальноукраїнському рівні.

Шостий виклик – труднощі із залученням приватних підприємців для інфраструктурного розвитку пам'яток.

Особливістю матеріальних об'єктів ІКС є те, що далеко не усі із них можуть бути переміщені зі збереженням своєї цінності. Це зумовлює те, що часто вони знаходяться за межами популярних місць та потребують від відвідувачів витрат додаткового часу для їх відвідування [26].

Сьомий виклик – втрата додаткового ресурсу (зокрема, громадських організацій), який може забезпечити нормальне функціонування і сильно пришвидшити розвиток об'єкту (зокрема його популяризацію, охорону, тощо).

У дуже спрощеному вигляді суть співпраці формату «влада – громада» можна подати як «від людей і для людей». Власне громадські інституції мають дуже багато інформації та ресурсів, які можуть допомогти об'єкту ІКС краще розуміти свою цільову аудиторію, її потреби, надати додаткові сили (наприклад, коли громадські інституції забезпечили протидію незаконній купівлі і захистили територію ДІКЗ від незаконного захоплення). Фактично ГО можуть запропонувати для розвитку об'єкту ІКС і його інфраструктури всі активні ресурси (людські, матеріальні, інформаційні) шляхом волонтерської діяльності, поширення інформації, реалізації краудфандингових проектів, тощо.

Отже, менеджери об'єктів і закладів історико-культурної сфери України під час своєї діяльності стикаються зі значною кількістю управлінських викликів. Серед них можна назвати: складнощі із захистом цілісності пам'ятних об'єктів, руйнація об'єктів через обмеження коштів на реставрацію, зниження спроможності реалізації необхідних проектів, зниження ефективності діяльності адміністрації, труднощі із поширенням

інформації про діяльність та існування пам'ятки (музею, заповідника, тощо), труднощі із залученням приватних підприємців для розвитку пам'ятки, втрата додаткових ресурсів, які можуть сильно пришвидшити розвиток об'єкту (зокрема його популяризацію, тощо).

Виокремлені у даному дослідженні управлінські виклики можна продовжити уточнювати та спрощувати за допомогою методів аналізу і ситуаційного моделювання. Тоді, після виділення великої кількості дрібних проблем, управлінець зможе скрупульозно їх дослідити. За прикладом застосованого у роботі методу ситуаційного моделювання керівник закладу зможе запропонувати альтернативні потенційні дії і розглянути кращі варіанти управлінських рішень для кожного із виділених викликів. Песимістичні сценарії при такому ситуаційному моделюванні дозволять керівнику дійти усвідомлення слабких сторін та ризиків, що сприятиме полегшенню процесу планування діяльності організації на різні періоди часу.

А загалом така критична оцінка, проблем, викликів і часткове моделювання перспектив можуть сприяти підвищенню ефективності роботи історико-культурних закладів, що своєю чергою має допомогти зростанню рівня національної свідомості, розвитку державної економіки та загальносуспільного становища.

У 2023 році, у період дії воєнного стану в зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням РФ в Україну, діяльність колективу буде спрямована на посилення охорони й збереження музейних колекцій і матеріальних цінностей, відповідно до розпоряджень і рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України, Управління культури та охорони культурної спадщини Черкаської ОДА, наказів директора Заповідника, на реалізацію завдань «Плану стратегічного розвитку Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника на 2021 – 2024 роки» та «Програми розвитку Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника на 2022 – 2026 роки».

Основні завдання Заповідника:

- оперативне документування подій, що відображають хід російсько-української війни та зміни в діяльності територіальних громад колишнього Корсунь-Шевченківського району;

- продовження акції «Заповідник – Волонтери – ЗСУ»;

- здійснення заходів з національно-патріотичного й екологічного виховання, у тому числі серед внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечення постійного інформування через ЗМІ та соціальні мережі про роботу Заповідника в період воєнного стану, про відповідальність за збереження національної історії, культури, традицій, віри в ЗСУ і Перемогу;

- відновлення музейних експозицій в післявоєнний час;

- налагоджування системи партнерських взаємовідносин Заповідника з органами місцевого самоврядування стосовно формування і розвитку туристичного потенціалу;

- залучення позабюджетних коштів для подальшого розвитку Заповідника.

Реалізація поставлених завдань, пов'язаних з російсько-українською війною:

1. Для створення потужної джерельної бази з метою подальшого вивчення історії російсько-української війни буде розпочато:

- дослідження наукових тем: «Українські воїни, уродженці й жителі колишнього Корсунь-Шевченківського району, які загинули під час російсько-української війни», «Корсунці – учасники російсько-української війни», «Волонтерський рух на Корсунщині після повномасштабного збройного вторгнення рф в Україну», «Діяльність Корсунь-Шевченківської міської територіальної громади під час російсько-української війни»;

- дослідження артефактів російсько-української війни – колекції предметів музейного значення, що знаходяться в Заповіднику на тимчасовому зберіганні;

- роботу над книгою «Обірваний політ життя» (робоча назва) про Героїв-корсунців, які віддали своє життя в боротьбі з російським агресором.

2. У рамках акції «Заповідник – Волонтери – ЗСУ», будуть проведені, зокрема, заходи з метою збору коштів на потреби ЗСУ: «Благодійний онлайн-арт-аукціон «Мистецтво задля Перемоги», тимчасова стаціонарна виставка «Пам'ять війни, що триває».

3. Подіям російсько-української війни будуть присвячені виставки: «Останні кроки у вічність», «Хто вони, герої, котрі боролися і борються за незалежну Україну», «Друга армія світу».

4. Для дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб будуть, зокрема, проведені виставки «Розмалуй Україну» («За книгою-розмальовкою про Україну, українців, мир і свободу»), «Україна в моєму серці» та низка майстер-класів.

Крім вищезазначеного, на 2023 рік, зокрема, заплановано:

1. Продовження досліджень:

– наукових тем: «Антибільшовицька боротьба на Корсунщині в 1920 – 1921 роках», «Листування І. Нечуя-Левицького», «Документи про життєвий і творчий шлях К. Стеценка в архівах України», «Діяльність закладів культури на Корсунщині в 2009 – 2021 роках» тощо.

– фондкових колекцій: «Архів заслуженого працівника культури України, кандидата мистецтвознавства Михайла Волкова», «Предмети сфрагістики та фалеристики першої половини ХХ ст.», «Предмети нумізматики другої половини ХІІІ – першої половини ХХ ст.», «Паперові банкноти першої половини ХХ ст.», «Рушники», «Твори українського наївного малярства», «Гончарні вироби».

2. Проведення науково-практичної конференції «Сучасні дослідження з історії України: результати та перспективи» та Сімнадцятих наукових читань «Нові дослідження науковців Заповідника».

3. Видання матеріалів науково-практичної конференції «Літопис історії України: нові дослідження» (2021 р.).

4. Видання науково-популярного історичного журналу «Корсунський часопис», 41 число.

Науково-фондова робота:

1. Поповнення фондкових колекцій 360 музейними предметами.
2. Проведення звірення наявності музейних предметів з обліковою фондовою документацією за групами зберігання.
3. Підготовка документації на музейні предмети Вільхівчицького скарбу для внесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання.

Науково-експозиційна робота:

1. Відновлення експозицій історичного музею, літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького, меморіального музею К. Г. Стеценка (після відміни воєнного стану в Україні).
2. Відкриття нової експозиції «Палац Понятовського».
3. Розпочати монтаж експозиції мілітарного музею.

Природоохоронна робота:

- моніторинг сучасного стану рідкісних і таких, що знаходяться під загрозою зникнення, 10 видів рослин і 5 видів тварин, занесених до Червоних книг України, 1 виду типових рослинних угруповань, що підлягають охороні й занесені до Зеленої книги України, визначати основні загрози раритетним фітоценозам;
- охорона ботанічних пам'яток «Каштан Шевченка» та «Гора Янталка» за умови постійного заповідного режиму;
- проведення належної боротьби з поширенням інвазійних рослин у парку;
- продовження роботи над створенням «Кольорового атласу рослин, що ростуть на території парку»;
- проведення екологічних акцій: «Нагодуй птахів», «Первоцвіти Корсунського парку» (збереження первоцвітів), «Юні орнітологи» (до Міжнародних днів спостереження за птахами) та екологічної гри «Дослідники флори парку» (до Міжнародного дня біорозмаїття).

Висновки до 3 розділу

Пандемія респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, яка розпочалася у світі з грудня 2019 року, вплинула на адміністративно-правове регулювання діяльності історико-культурних заповідників.

Особливістю діяльності історико-культурних заповідників в умовах карантину є те, що вони можуть продовжувати роботу за умов запровадження «зеленого», «жовтого», «помаранчевого» та «червоного» рівня епідемічної безпеки (ПКМ «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», 2020).

Наступним викликом для роботи історико-культурних заповідників тала військова агресія російської федерації проти України. 24 лютого 2022 р. Указом Президента України про «Про введення воєнного стану в Україні» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан (УПУ «Про введення воєнного стану в Україні», 2022).

Ракетні та артилерійські удари було нанесено не лише по військовим об'єктам, а й по цивільній інфраструктурі та об'єктам культурної спадщини, зокрема по історико-культурним заповідникам.

Критична оцінка проблем, викликів і часткове моделювання перспектив можуть сприяти підвищенню ефективності роботи історико-культурних закладів, що своєю чергою має допомогти зростанню рівня національної свідомості, розвитку державної економіки та загальносуспільного становища.

ВИСНОВКИ

Досягнуто основну мету кваліфікаційної роботи, яка полягає в дослідженні перспектив розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Розглянуто теоретичні аспекти розвитку історико-культурних заповідників.

Історико-культурні заповідні території (далі – заповідні території) створюються як зони спеціального режиму охорони і використання історично сформованих територій міст, інших населених пунктів, ландшафтів, функціонально й планувально не відмежованих в структурі населеного пункту, з метою збереження та відновлення їх історичного вигляду.

Ансамблі (комплекси) пам'яток, функціонально і планувально відмежовані в структурі населених пунктів як самостійні містобудівні утворення, оголошуються історико-культурними заповідниками.

Управління історико-культурним заповідником здійснюється спеціальною адміністрацією – культурно-освітньою та науково-дослідною установою, до складу якої входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського та іншого обслуговування.

Проведений аналіз впливу історико-культурних заповідників на розвиток туристичної сфери України

За останні роки в історико-культурних заповідниках активізувалася науково-дослідна, виставкова, видавнича діяльність. Ці заклади постійно вишукують можливість залучити додаткові (позабюджетні) кошти для фінансування своєї діяльності, розширяють надання платних послуг. Але, на жаль, в організації роботи історико-культурних заповідників нагромадилося чимало недоліків: вкрай обмежене фінансування заповідників, аварійний стан музейних приміщень, проблема фондосховищ, недостатній рівень інформатизації, нестача технічного, комп'ютерного забезпечення.

Необхідно зазначити, що саме історико-культурні заповідники мають

велике перспективне значення для розвитку туризму в Україні. Розвиток цієї галузі може стати і джерелом коштів для збереження історико-культурної спадщини нашої держави. Незважаючи на значне недофінансування, здійснюються найнеобхідніші ремонтно-реставраційні роботи, останнім часом для цього активно залучаються кошти державної субвенції.

Проведений аналіз діяльності Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник розташований у мальовничому місці – на острові Коцюбинського та інших острівцях, оточених водами річки Рось міста Корсунь-Шевченківський.

За проведеними соціологічними опитуваннями, екскурсіями обслуговуються 40,3% відвідувачів. Серед індивідуальних відвідувачів – 23% дорослих, з них мають вищу освіту понад 50%; спеціальну категорію становлять дослідники й науковці.

Найбільш відвідуваним є музей історії Корсунь-Шевченківської битви: за обліковою картою відвідувачів – 69,5% дорослих, 30,5% дітей. Відвідувачам Заповідника пропонуються різні види музейного продукту, зокрема, експозиції, екскурсії, у т.ч. подієві, лекції, освітні заходи, друкована й сувенірна продукція.

Найвагомішим сегментом доходу є вхідна плата й екскурсійне обслуговування.

Визначено перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері.

Звісно, різні події в історії України показують, що народ на наших територіях був доволі роз'єднаним, але водночас із цим виховання поваги до історико-культурної спадщини може стати одним із допоміжних етапів у формуванні національної мети. Але не можна говорити про розвиток історико-культурної сфери як на рівні окремих об'єктів, так і в загальнодержавному масштабі у той час, коли не досліджено викликів, із якими стикаються управлінці історико-культурної сфери. Власне

ідентифікація цих проблем допоможе зробити ті перші кроки на шляху до масштабних змін.

Російсько-українська війна стало безповоротною точкою перегляду й зміни відносин між Україною і країною-агресором росією. Це відобразилось і в діяльності музейних закладів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про туризм» від 05.09.95 р. (зі змінами, внесеними законом №2608-VI (2608-1) від 19.10.2010 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. №31. С. 241–254.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини». 2000 р. із змінами 2001 – 2020 рр. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
3. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI. Дата оновлення: 16.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 01.11.2023 р.).
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 01.11.2023 р.).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> (дата звернення: 01.11.2023р.).
6. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні. 1917–1990. Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 395 с.
8. Белікова М. В. Аналіз відвідуваності історико-архітектурного музею-заповідника «Садіба Попова» Запорізької області. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск № 9. С. 241–244. URL : <http://global-national.in.ua/issue-9-2016/17-vipusk-9-lyutij-2016/1699-belikova-m-v-analiz-vidviduvanosti-istoriko-arkhitekturnogo-muzeyu-zapovidnika-sadiba-porova-zaporizkoji-oblasti> (дата звернення: 12.10.2023).
9. Белікова М. В. Аналіз маркетингу та менеджменту Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. *Глобальні та*

національні проблеми економіки. 2016. Випуск № 1. С. 276–279. URL : <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/58> (дата звернення: 12.10.2023).

10. Белікова М. В., Зайцева В. М. Перспективи розвитку історико-культурних заповідників України в туристичній сфері : монографія. Київ : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. 122 с.

11. Бойко В. І. Методичні аспекти впливу державного регулювання на сферу культури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 77–80.

12. Бонь О. І. Олексій Петрович Новицький в українському пам'яткоохоронному русі в 20-ті роки ХХ ст. *Історія України Маловідомі імена, події, факти*. Київ : Рідний край, 1998. Вип. 3. С. 21–30

13. Гевель К. Проблеми державного управління історико-культурними заповідниками. *Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 4 (7). URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/10gkmmkzu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10gkmmkzu.pdf) (дата звернення: 01.11.2023).

14. Державне Агентство з розвитку туризму. URL : <https://www.tourism.gov.ua/news-and-announcements> (дата звернення: 08.11.2023).

15. Ігнатченко І. Засади публічного адміністрування у сфері культурної безпеки України як складники адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 135–142.

16. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravoviproblemi-zberezhennya-kulturnoi> (дата звернення: 11.11.2023).

17. Катаргіна Т. І. Зарубіжна історіографія з питань захисту та збереження культурної спадщини. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. С. 213–228. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2016_21_20 (дата звернення: 21.10.2023).

18. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку війни від

14.05.1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 01.11.2023 р.).

19. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини. Міністерство культури України. URL : http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460 (дата звернення: 17.10.2023).

20. Корнієнко О. М. Перспективи відновлення туристичної сфери в повоєнний період. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 203–207.

21. Корнієнко О. М., Зайцева В. М. Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій : навч. посіб. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 288 с.

22. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Біленко М. О. Туристична галузь України: стан та шляхи відновлення. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. №22. С. 68–73.

23. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Жилко О. В. Імідж українських регіонів у контексті розбудови бренду України. *Туристична галузь України в період Євроінтеграції: теоретичний аспект* : монографія / А. В. Віндюк та ін.; за заг. ред. В.М. Зайцевої. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 53–79.

24. Коротун І. М., Коротун Л. К., Коротун С. І. Природні ресурси України : навч. посіб. Рівне, 2000. 192 с.

25. «Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник»: бухгалтерська звітність і фінансовий аналіз за 2022 р. URL : <https://korsunzapovidnyk.com.ua/pro-zapovidnyk/zvity/> (дата звернення: 11.11.2023).

26. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL : <http://old.niss.gov.ua/> (дата звернення:

15.11.2023).

27. Культурні цінності. URL : <https://wanted.mvs.gov.ua/searchart/> (дата звернення: 27.09.2023).

28. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини в історичних населених місцях України. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 75. С. 69–76.

29. Мікула Н., Дацко О. Кластер народних промислів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону. *Міжнар. екон. політика*. 2011. № 12–13. С. 210–235.

30. Міністерство культури України розробило Прототип електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини і культурних цінностей (портал «Культурна спадщина України»). URL : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245527845&cat_id=244895180 (дата звернення: 17.09.2023).

31. Нездоймінов Г. С., Петрова А. С. Напрями підвищення конкурентоспроможності екскурсійних послуг туристичних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 425–431.

32. Палій К. Р. Реалізація політики в області збереження матеріальних об'єктів культурної спадщини: європейський досвід. *Управлінське консультування*. 2018. № 12. С. 146–147.

33. Пам'ятки України архітектурні та природні. URL : <http://ukraine.kingdom.kiev.ua/region/05/gorodnytsya.php> (дата звернення: 10.10.2023).

34. Паньків Н. Є. Характеристика екотуристичного потенціалу України в умовах війни. Креативний простір України та світу : монографія. Харків : «Новий курс», 2022. С. 154–162.

35. Паньків Н. Є., Гаврилишин О. М. Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6. Том 1. С. 212–223.

36. Про затвердження переліку документів, необхідних для прийняття рішення про оголошення комплексу (ансамблю) пам'яток історико-культурним заповідником або території історико-культурною заповідною територією : Постанова Кабінету Міністрів від 06.07.2011 р. № 727. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2011-п#Text> (дата звернення: 01.11.2023 р.).

37. Про створення Державного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2001 р. № 546. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=546-2001-%EF> (дата звернення: 01.11.2023 р.).

38. Про затвердження Типового положення про адміністрацію історико- культурного заповідника: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 452. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2013-п#top> (дата звернення: 01.11.2023 р.).

39. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету міністрів України від 09.12.2020 р. № 1236. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-п?fbclid=IwAR03MrP4_-dQt8cwPAhFDfkyXKhxYPCdJk9Wbjavv7JGBkpwD7YJLJELThM#Text (дата звернення: 01.11.2023 р.).

40. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.

41. Савостіна Л. Є., Попельницький О. О. Державний реєстр нерухомих пам'яток України: формування та автоматизований облік нерухомих об'єктів культурної спадщини. *Наук. записки Нац. Заповідників України*. 2011. № 2. С. 176–178.

42. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL :

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/szpshp/arh_szp_ed_u.html
(дата звернення: 23.10.2023).

43. Сухенко С. В. Правове забезпечення державного управління у сфері охорони культурної спадщини: сучасний стан та перспективи розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1309> (дата звернення: 07.09.2023).

44. Тронько П. Т. Краєзнавство на Україні: традиції і перспективи. Завдання історичного краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії та культури : темат. зб. наук. пр. Київ, 1991. С. 17–18.

45. Тур С. О. Нормативно-правова база регулювання діяльності заповідників культурної спадщини : сучасний стан і перспективи розвитку (на прикладі АР Крим). Праці Центру пам'яткознавства. 2012. Вип. 22. С. 16–22.

46. Україна в Інтернеті. URL : <http://ukraine-in.ua/ua/dostoprimechatelnostiukrainy/dostoprimechatelnosti-zhitomira> (дата звернення: 10.09.2023).

47. Український культурний фонд. URL : <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 11.10.2023).

48. Українські об'єкти у Попередньому списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. URL : <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinski-obyekti-u-poperednomuspisku-vsesvitnoyi-spadshchini-yunesko> (дата звернення: 23.09.2023).

49. Україна отримала рекордні 244 млн грн туристичного збору. Державне агентство розвитку туризму. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/ukrayina-otrimala-rekordni-244-mln-grn-turistichnogo-zboru> (дата звернення: 09.10.2023).

50. Щербакова Н. О. Стан туристичної галузі України та процес її відтворення в післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1353> (дата

звернення: 22.09.2023).

51. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? URL : <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 19.09.2023).

52. ICOMOS України вважає проект закону про охорону культурної спадщини невдалим та недоцільним. *Музейний простір*. 2016. № 2. URL : <http://prostir.museum.ua/post/36550> (дата звернення: 18.09.2023).

53. UNESCO. URL : <http://portal.unesco.org/culture/> (дата звернення: 28.10.2023).

54. Козлов С. О., Зайцева В. М. Перспективи розвитку історико-культурних заповідників в туристичній сфері. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства* : матеріали міжнар. наук. конф., 10 лист. 2023 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 293–297.